

3286

MARGI ANTONII
M U R E T I
O P E R U M
I N U S U M
SCHOLARUM SELECTORUM
T O M U S I.

ORATIONES EJUSDEM CONTINENS
QUE EXTANT IN JACOBI THOMASII EDITIONIBUS,
ACCEDIT INSUPER

Novus, in quemque Tomum index, atque Orationi
cuiuslibet superadjuncta Synopsis.

Fondo Santoro
D 1 / I

NEAPOLI
EX TYPOGRAPHIA R. PAUPERUM HOSPITII.

MDCCCXXVIII.

T Y P O G R A P H U S

LECTORI BENEVOLO.

POST tot quidem annis paucis iteratas
 editiones, nunc iterum prodeunt in lucem
 Viri eloquentissimi Marci Antonii Mureti O-
 pera Litteratorum pene omnium votis expetita.
 Ea exemplaria, quae typis Veronensibus, aut
 Patavinis, aut etiam Venetis nuper fue-
 runt impressa, tam cito distracta e Libra-
 riorum Officinis evanuerunt, ut de Operi-
 bus editis id omnino affirmari posse videat-
 ur, quod de ipso eorundem Auctore olim di-
 ci solebat, paucos nimirum esse in Mundo
 Muretos (*Scaligeriana* 1.). Quae paucitas
 effecit, ut novam hanc Editionem pararemus,
 non dignam quidem tanto Viro, qui Latinae
 Orationis facundia illam sibi gloriam vivens
 conciliavit, ut sui aevi quasi alter Tullius con-
 cordibus Italiae vocibus acclamaretur (*Jo :*
Imperialis in Mus. Hist.), sed certe accu-
 ratissimam atque ab omni typographico erro-
 re, quantum humana industria fieri potest, pla-
 ne immunem. Quare in hoc secuti sumus Co-
 minianae editionis Auctores, qui nitidam illam

nobis, et emendatam magis, quam magnificam dederunt. Cujus editionis vestigiis scrupulosissime insistentes, detractis tantummodo nonnullis variorum Auctorum testimoniis, quae nimia prolixitate taedio magis sunt, quam commodo, praeterquamquod neque illis Muretus indiget, neque illa Mureti studiosis prodesse admodum valent; Marcum, inquam, Antonium Muretum nunc exhibere curamus emendatissimum; ob eamque causam non exiguum inire gratiam apud omnes confidimus, quippe qui communi litteratorum utilitati potius intenti, Mureti Opera ea forma expressimus, quam legentium usui magis idoneam fore quotidiana experientia demonstrat. Accipe igitur, Lector benevole, Muretum tuum nostris curis exeuntem in publicam quam emendatissime, atque ad tui eruditionem amplificandam iis Synopsisibus adauctum, atque usibus, quae singulis Orationibus adjecta reperies, ut vel hoc nomine praestare nostram tuis commodis atque utilitatibus curam perspicias. Mureto igitur feliciter utere, qui sua doctrina multiplici, atque elegantia aeternam sibi nominis gloriam comparavit.

VITA MARCI ANTONII MURETI

J. C. PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI
ex Scriptis ejus, et funebri Oratione FRANCISCI
BENCHI (a) Societatis JESU Sacerdotis ab

ANDREA SCHOTTO

Ejusdem Societatis JESU Sacerdote collecta.

Natus est MARCUS ANTONIUS MURETUS anno post CHRISTUM uatum MDXXVI, mense Aprilis (b) in Gallia Aquitanica in pago suburbano Lemovici, cui Mureto nomen, loco honestissimo, patre Jurisconsulto, genere perantiquo, et nobili, quippe quod et pagum illum antiquitus possederit, (unde etiam familiae nomen) et quadringentis abhinc annis tulerit Stephanum, Grandimontensium ordinis antistitem, virum sanctissimum, atque hominem in corporis afflictatione singularem: cujus dies festus in Idus Februarias incurrit. Ab ipsa vero pueritia Muretus admirabili fuit ingenii magnitudine, vix ut ullam desideraverit disciplinam; et pene puer discipulos prius habere coeperit, quam magistros. Nam ut primum imbutus est litteris, quibus informari ad humanitatem aetas puellis solet, Lemovici in patria sua, deinde vero Aginni, (quae urbs in Aquitania est pene princeps) ea docere incoepit cum esset adolescentulus aut pene puer, quae nunc quidem, communi more atque usitato, ea aetate si quis disceret, in summa laude poneremus. Quippe ut ingenio doctrinam, sic etiam usu praecurrebat aetatem. Aginni vero eodem tempore usus est summo duce et adjutore studiorum Julio Caesare Scalligero, viro in omni eruditionis atque humanitatis genere perfecto ac perpolito. Hunc ille ut parentem colebat, a quo etiam ut filius diligebatur. Admirabatur enim vir omnino admirabilis excellentissimum ingenium adolescentis, eique volens ac lubens, rectam ac brevem, quae ad rerum scientiam ferret,

(a) Numeratur ea in Orationibus Benchii XVII. pag. 219. c. l. in golstad. A. 1595.

(b) Pridie Idus April. ut habet lib. II. Epist. 34.

viam monstrabat, quo sua eum natura ducebat. In qua tam bonitate naturae, atque ingenii abundantia, tanta utebatur contentione animi, atque industria, quanta utendum est homini, qui quo minus ingenio potest, subsidio sibi comparat diligentiam: ut et ingeniosos diligentia vinceret, et ingenio diligentes, et totum illud sibi tempus perire crederet, in quo non aut doceret aliquid, aut disceret. Cum igitur aliquandiu Aginni fuisset, ejusque doctrina atque ingenium omnium fama atque oratione celebraretur, ad doctrinarum domicilium, et orbis terrarum Museum, Lutetiam profectus est: ubi cum itidem explicaret divitias ingenii, nec latere posset in tanto orbis splendore tam illustre lumen, non magno negotio ad se omnium studia, atque ora convertit. Novus videbatur exortus Demosthenes Christianis Athenis: ita docente Mureto, et quidem adhuc peradolescente, concursus audiendi causa ex tota urbe fiebat; magna omnium frequentia Gymnasium celebrabatur; loci ipsi in Gymnasio occupabantur; aditus complebantur; ne pes quidem relinquebatur; prae maxima audientium multitudine, ubi pedem doctor ipse ponere posset, ita per illorum humeros, quasi per undas gradiebatur ad suggestum. Nihil ferme aliud erat Lutetiae magis eo tempore in hominum sermonibus quam Muretus: quem ipse etiam Rex aliquando et Regina, (ut quod fama, et auditione acceperant, re ipsa experirentur) audire voluerunt. Pictavienses, Bardiagalenses, Auscitani, Tolosani, (hic enim Juris civilis docendi primum quidem facultatem, deinde etiam potestatem accepit) juvenem tam excellentem, omni laude cumulatum videntes, ejus voce ac doctrina fruebantur, et trajectis litteris, Mercurii filium alii, alii Mercurium audire se putabant. Consequens illud erat, ut postea quam omnem prope Galliam illuminarat, suam quoque lucem diffunderet in Italiam. Itaque Venetias, cum annum ageret duodevigesimum, venit. Statim praeclara ejus eloquentia, ut Phidiae statua, simul et perspecta et probata est. Hic apud Laurentanos, Bembos, Contarenos, Sorianos, Manutios, caeterosque clarissimos viros tanto in honore, et pretio fuit, ut dulcis quaedam inter eos contentio nasceretur, qui maxime amarent Muretum, aut admirarentur. Paulo post concessit Patavium, ut in optimam et vetustissimam in Italia ingenuarum artium, et disciplinarum officinam. Neque hic diu versatus est anno aetatis circiter quarto et tricesimo, honestissimis conditionibus invitatus, ad summum illum Doctorum Moecenatem Hippolytum Cardinalem Estensem se contulit: in cujus comitatu

A.

1554.

1560

cum Galliam rediisset, mox etiam legatione obita Italiam revertit. Romae tandem anno MDLXIII ipsius Cardinalis suasu atque eorum rogatu, quorum consilio res ibi litteraria regebatur, Aristotelis Ethicæ docere publice coepit, tanta hominum frequentia, ut Aristoteles quidem ipse Romae docere, Sed Romano ore, et lux quaedam urbi Romae reddita veteris eloquentiae videretur. Unum vero et viginti annos Romae docuit. Quid docuerit, breviter perstringam. Docuit annos quatuor libros Aristotelis de moribus; totidem jus civile, nec vulgari sane via, spinosas illas Jurisconsultorum concertationes cum sermonis nitore conjungens. Ad annum vero aetatis undevigesimum Gregorii XIII auctoritate ac liberalitate permotus, in eorum librorum, qui non solum acuerent, sed alere etiam ingenium solent, ut Platonis, Senecae, Horatii, Taciti, Ciceronis explicatione annos reliquos consumpsit. Quo tempore a Stephano Bathorio, Polonorum Rege in Poloniam amplissimis praemiis accersitus est: moremque gessisset optimi Principis voluntati, nisi egisset idem Gregorius ne discederet, cum sua sponte, cum magistratum admonitu, qui Mureto ipsi aliquot ante annis ultro Romanae Civitatis jus detulissent. Quo factum est, ut tantum ei stipendium decerneretur, quantum haud scio, aut unquam antea nemini. Rem ut gesta est, ex ipsius ad Joan. Zamoscium regni Poloniae Procancelarium epistola (a) discite. *Praeter spem et opinionem meam accidit, ut cum me ad iter accingerem, atque istic animo, cogitationeque totus essem, subito ostenderet Gregorius Pont. Max. protectionem meam sibi non placere, neque per viros summa auctoritate praeditos monendum curaret, ne ex Urbe discederem: sibi cura fore, ut ne in Urbe deteriori conditione essem, quam qua mihi in Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureorum annuorum stipendium, quod mihi jampridem constitutum erat, statim ducentos adjici jussit, mandavitque Datario suo, primo quoque tempore quoque modo efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei nummi quotannis penderentur. Ea re factum est, ut coactus sim deponere consilium, quod ceperam: a quo, ne vivam, si me alia ulla res, quam Summi Pontificis voluntas, atque auctoritas abducere potuisset. Hactenus ille. Nunc de iis, quae scripsit, dicamus. In quibus ejus spirat imago atque ingenium, suntque in manibus quaedam, ut variae Lectiones, (ut inde potissimum incipiam) qui-*

1584

(a) Lib. II. Epist. 81.

bus nil uberius, nil elegantius fingi potest. Sunt et Orationes plurimae. Vincentiis, et Romae in consessu Purpuratorum habitae. Poemata item, quae Romae cum esset, composuit: quae adolescenti annorum circiter viginti exciderunt, et juvenili quodam calore atque impetu in Gallia profudit, atque convenienti nomine Juvenilia appellavit; ea saepe Francisco Bencio, caeterisque familiaribus dicebat, sibi adeo non placere, ut ne pro suis quidem agnosceret; tantum abest, ut probaret. At seniles Mureti versus pii sunt, eruditi, et jucundi, Iusitque Graecis et Latinis versibus primae aetatis Institutionem in gratiam M. A. Mureti fratris filii. Hymnos quoque sacros Duci Mantuae rogatu edidit: et Ferrariæ eruditas de jure civili disputationes in quatuor libri I. Pandectarum titulos: *de origine Juris: de legibus et Senatusconsultis; de Constitutionibus Principum: de officio ejus, cui mandata est Jurisdictio*; Epistolarum item volumen ad familiares: neque enim alias, quas nimis officiosi amici cum nominis aliqua contumelia ediderant, pro suis agnovit. Commentarii item varii sunt et Scholia in veteres Poetas Terentium, Horatium, Catullum, Tibullum et Propertium. In M. Tullii item Catilinaria Commentarius exstat peregregius; Castigationes item in Philippicas. Nihil unquam (mirum dictu!) bis scribebat, vix adeo, bis legebat id ipsum quod scripserat, raro interpolabat, non saepe mutabat aliquid aut emendabat, rarius demebat, debebatve: ita cum uno quasi tenore fluere omnia, nihil nisi aptum et accomodatum ad manum, mentemque veniebat, ut multo meliora fortuito illi exciderent, quam alii, qui eandem assidue incudem tundunt, excudant labore. Ad summum singulis noctibus somno quinas horas, quaternas plerumque, aut etiam ternas tribuebat. Restat, ut in aspectum proferantur in Aristotelis Ethicæ, Politicæ, Rhetoricæ, et Platonis de Republica ac de Legibus libros notata, quaeque in Juris civilis Institutiones commentabatur.

Duae de multis in illo virtutes enituerent, Benignitas, atque Religio. Illa enim gratus atque acceptus summis, mediis, atque infimis vixit: cujus aedes portus quidam, oraculum ac perfugium omnium erat; exteri etiam ab extremis oris ejus visendi, discendique gratia Romam confluebant, qui et ipsi profitebantur, majora se omnia re ipsa, quam fama comperisse. Docebat, quae poterat, id est, quae discere velles omnia. Religione vero ac pietate in Deum singularis fuit; catholicam enim fidem non solum servavit, sed et pro virili defendit; cum tamen non deessent in Gallia homines seditiosi, qui omnibus artibus ad suas eum partes traducere conarentur.

Novem ipsos annos sacerdos vixit, quo tempore tam sancte sacris operatus est, ut inter sacrificandum et lacrymas effunderet frequenter, et easdem aliis excuteret. Sacras quoque quotidianas preces diligenter obibat. Saepe de morte senex, tanquam de migratione, cum familiaribus disserebat, ut ex pedibus aeger jamjam sibi esse migrandum domo, cujus fundamenta labarent, praedicaret. Mortuus est ornatus 1585. omni instrumento, et viatico quod Christiana Religio *prid.* tribuere homini atque impertiri solet, quem parat ad *Non.* mortem. A Xisto etiam V Pontifice Max. privatim *Iun.* veniam peccatis impetravit, et ad expiationem ejusdem etiam illam publicam adhibuit indulgentiam, qua qui rite uteretur, ei non liberationem solum culpae, sed remissionem etiam poenae Christi Vicarius benignissime concedebat. Tri-duo ante mortem sacrosanctum Christi Corpus suscepturus, omnibus, qui eo convenerant, praesentibus, atque audientibus, supplex veniam a familiaribus petiit, lacrymantibus omnibus, qui aderant. Dum vox aderat mixtis suspiriis identidem, iterabat, O JESU, o Deus; ut aliud nihil in mente habuisse constet. Elatus honorifice Nonis Junii, anno hujus saeculi quinto et octogesimo, laudatusque est pro funere a Francisco Bencio Societatis JESU Presbytero in aede sanctae Trinitatis, quae est in colle Hortulorum sodalium Minimorum, (ubi ad aram maximam sepulcrum ejus spectatur) laudatus, inquam, coram, Cardinalibus amplissimis Nicolao de Pelleve Senonensi, et Carolo a Lotharingia de Vaudemont, a grato sane discipulo erga optime de se meritum praeceptorum. Qui et ipse discipulo Bencio multum se debere testatum reliquit, quod humana contemnere, et ad divina pleno gradu properare se docuisset; facesque ac stimulos animo suo ad pietatem suadere nunquam destitisset: *Merito igitur te amo, inquit, (a) et ut patrem filius, et ut filium pater; his enim nos, quae maxima sunt, caritatis vinculis bonitas divina colligavit.* Poetae in ejus laudem Epicedia varia conscripserunt: unum de Multis Julii Roscii (b) hominis per-familiaris, adscribere placuit.

(a) Lib. II. Epist. 98.

(b) Eidem, cui Orationem funebrem, h. e. Bencio, tribuunt Orationum Mureti editiones duae, una Coloniensis Anno 1601. Vol. II. p. 181. altera Lugdunensis A. 1613. p. 583.

*Hic Marci caros cineres Roma incluta servat,
Quos Patria optasset Gallia habere sinu.
Stat colle Hortorum tumulus: stat proximus astris,
Quae propius puro contigit ille animo.
Tu sacros latices lacrymans asperge, Viator,
Et dic: Heu lingua hic fulmina fracta jacent.*

TESTES

ELOQUENTIAE MURETI

JAC. AUGUSTUS THUANUS

*Historiarum sui temporis lib. LXXXII. ad ann. MDLXXXV.
tom. 4: pag. 319. edit. Lond. 1733.*

ANTE Sirletum ibidem (Romae) M. Antonius Muretus Ratiastii Lemovicum apud nos natus, naturae debitum persolvit pridie Nonas Junias, cum annum LIX. egressus esset, ingenio praestanti, et ad omnia nato praeditus, quod in politiori literatura praecipue exercuit; utriusque linguae peritia clarus est Latine scribendi facultate insignis: ad quae omnia acerrimum judicium attulit.

SCÆVOLA SAMMARTHANUS

Lib. III. Elog. p. 148.

QUIS non miretur, hominem Gallum, et quidem in Lemovicibus natum, suo ipsius ingenio, et absque ulla praeceptoris opera eruditum, tantos in litteris fecisse progressus, ut praeter exactam Graecae linguae scientiam, ipsis etiam Italiae peculiarem illam Latini sermonis laudem unus eriperet? Neque vero id Muretus in Oratione soluta solum, sed in Versibus etiam assecutus est, in quibus tam erat Catullo similis quam ipse Catullus sibi.

JACOBUS ROSETTUS

Epistolae ad Antonium Romitum Vincentinum: (quae legitur in fine Coloniensis Mureti Orationum editionis Ant. 1601. ante Sigonianas.)

TRACTANT illae (Mureti Orationes) res seriās, tractant res

graves, nec delectant modo, sed magis docent. Cum lepore elocutionis Romanae, quo ipse nostro tempore praestitit, conjunxit pulchrarum rerum et honestarum explicationem, quae non tantum cognitionem, mentemque ornare, sed ad agendum etiam, et ad vitae munera tam in privatis rebus, quam in publicis conferre possunt.

FRANCISCUS BENCIVS

Orat. XIII. p. 170.

MURETUS, cujus de incredibili scientia, commemorabili ingenii magnitudine laudeque dicendi tam communis omnium opinio, tum constans illa mea ac debita ejus celebrandi consuetudo, tum denique ipsius celebritas nominis, atque scriptorum elegantia, quae etsi carent spiritu illo et majestate dicentis, omnem tamen prae se florem ferant, et splendorem eloquentiae, ne plura repetam, facit.

HIEREMIAS DREXELIUS

P. I. Aurif. c. 6. (Tom. II. Oper. p. 1059.)

MARCUS ANTONIUS MURETUS in Republica Christiana Tullius.

JUSTUS LIPSIUS

Cent. 1. Epist. 22. p. 25.

QUIS non a Turnebo aliquo doctior redeat? prudentior a Sigonio? disertior a Mureto? quorum ego non auditum solum magno emerim, sed visum.

IDEM LIPSIUS

Ad 1. Annal. Taciti num. 28. p. 5.

MARCUS ANTONIUS MURETUS, cujus scripta Venus inhabitat pariter cum Musis,

Ad II. Annal. Taciti n. 170. p. 66.

Marcus Antonius Muretus, cujus doctrina, judicium, facundia semper mihi magna.

LUDOVICUS CARRIO

I. Lect. Antiq. 17. p. 43.

Marcus Antonius Muretus, homo quot sunt hominum eloquentissimus et politissimus.

DANIEL HEINSIUS

De Tragedia Const. p. 156.

Muretus, quo post litteras renatas nemo sine affectatione elegantius scripsit.

CASPAR BARTHIUS

Animadv. ad Papin. III. Theb. pag. 587.

Doctissimo, elegantissimique eloqui superioris saeculi viro M. Antonio Mureto.

CHRISTOPHORUS COLERUS

Epist. de stud. Polit. p. 210. (edit. Buchn. cum Naudaei Bibliogr.)

Marcus Muretus vel perorans, vel familiaris agens, coram Cicerone placeat.

DEDICATIO

VOLUMINIS I. ORATIONUM.

SCIPIONI GONZAGAE

Marchioni, et S. R. I. Principi,

M. ANTONIUS MURETUS.

S. D.

Offero tibi munus, Scipio Gonzaga, si aut ex sua, aut ex tua dignitate spectetur, perexiguum: si ex viribus meis mediocre: si ex animo, magnum. Orationes quaedam sunt, variis a me temporibus habitae: quas, cum partim dispersae atque errantes vagarentur, partim apud me in adversariis neglectae jacerent, nunc in unum corpus collectas, ut edi ac divulgari paterer, amici quidam, multo mei, hac quidem in parte, quam par est, et quam ego ipse vellem, studiosiores impulerunt. Satis superque fuerat, earum partim in scholastico pulvere, atque in illis eruditorum hominum umbraculis, non tantum recto, ut dicitur, stetisse caelo, sed plausum etiam et ἐπισυναγίας tulisse: partim in illo consessu, quo nullum habet terrarum orbis augustiorem, et silentio auditas, et principum virorum testimonio commendatas fuisse. Supererat fortuna spes meas: quam saepius sine caussa experiri, negant esse sapientis. Neque nescius eram, morosiora ac difficiliora esse gentium, quam audientium, judicia: saepeque accideret, ut, quae audientes mirabamur, eadem legentes rideamus. Sed quid facerem? Cupienti mihi jam latere, amici obstiterunt: quibus parendum fuit: ne si in negando pertinax essem, superbiae denique id potius, quam modestiae adscriberetur. Cum igitur inibi esset, ut ederentur, libenter arripui occasionem diu optatam inscribendi tibi, ut nunc fit, aliquid depromptum ex studiis meis, eademque opera testificandi et iudicii de te et mihi cujusdam amoris erga te mei. Vere enim hoc dicam, Scipio, cum omnes, qui te norunt, ita te ament, ut eorum nemo sit, qui se studio atque observantia tui cedere cuiquam putet; ego tamen mihi videor diuturna et accurata notatione et observatione earum rerum, quae te caeteros πικροδελν. Quid est enim, quod ad conciliandas ac devinciendas hominum voluntates valeat, quin id in te omni ex parte perfectum reperiatur? Nihil hic de summa atque antiquissima gentis ve-

strae aut nobilitate, aut potentia dicam: nihil de toto illo genere bonorum, quod ita tuum est, ut et aliorum sit. Alios et ista amatores habent. Ego in te nihil amo, nisi teipsum. Itaque ut ille Rex potentissimus ex amicis suis alium dicebatesse φιλοβασιλέα, alium φιλαλέξανδρον; ita tu alios esse, qui et alia in te ament, me plane et ex animo φιλοσκηπίωνα esse tibi persuadeas licet. Ac teipsum cum dico, ne illam quidem dico et oris et totius corporis dignitatem, quae tibi omnium elegantiorum hominum animos primo statim aspectu conciliat; constituens, quoad ejus fieri potest, ante eorum oculos et ingenium, et mores tuos. Quamvis enim vere dixit nescio quis Poetarum, gratiorem in pulchro corpore esse virtutem: ea tamen est in te veriorum ac solidiorum bonorum copia, quae te his secundae, ut ita dixerim, notae bonis censi non sinat. Ingenium excellens, et in quo tamquam in pingui ac feraci solo, omnes te dignae artes ita facile comprehendant, ut eas non ab aliis accipere, sed ex te ipso parere ac proferre videaris. Quo tu usu ita ut decuit, a Graecae Latinaeque linguae intelligentia, a Poetarum, Historicorum, Rhetorum cognitione ad Philosophiam, et ad eam, quam tibi ab ineunte aetate proposueras, quaeque tibi nunc in amoribus ac deliciis est, Theologiam ea celeritate properasti, ut, quae honoris ac dignitatis praemia confecto studiorum curriculo tribui ac discerni solent, ea tu nunc meritissimo consecutus sis, cum adhuc maturum videri poterat, de animo ad illas graviores disciplinas adjicendo cogitare. Atque ut istius generis ingenium nunquam ita esse otiosum potest, ut omnino nihil agat: quod tibi dabatur a severioribus studiis excepti ac subsecivi temporis, eo tu, quasi ludibundus, eas artes, in quibus ingenium adolescentem exerceri olim Athenis solebant, ita omnes didicisti, itaque te in eis exercuisti, ut in earum qualibet cum summis artificibus comparari facile possis. Quid nunc ego more illos tuos plane, ut Poetae loquuntur, aureos laudem? Potuistine quisquam unquam bonus tecum biduum vivere, tuaeque suavitatis partem aliquam gustare, quin, ut tibi totam aetatem tecum exigere liceret, optaverit? Ita tu, quod rarissimi exempli est, summam integritatem vitae cum summa comitate ac facilitate copulasti. Sed nolo nunc plura de te; ne ipsi tibi molestus sim. Ecquidem cum ex scriptis meis non magnopere laborare soleam, tamen hunc librum praecipue cupio celebrari nunc, et ad posteros pervenire, ut exstet aliquod testimonium iudicii de singularibus tuis virtutibus meis. In quo, ne forte quis eorum, qui te non norunt, (nam de iis quibus tu notus es, nihil tale metuo) assentationi et consue-

tudini datum esse aliquid suspicetur. Deum immortalem testor, nihil unquam a me verius, magisque ex animi mei sententia scriptum esse, quam ea, quae de tuis laudibus scripsi. A te peto ut me ames; quo me ipsi mihi efficias cariorem. Vale. Romae. Kal. Maji. 1571.

DEDICATIO VOLUMINIS II. ORATIONUM

FRANCISCUS BENCIUS SOC. J.

SCIPIONI GONZAGAE Cardinali S. P. D.

Quod facturus fuerat M. Antonius Muretus in edendo posteriore Volumine Orationum suarum, si adhuc viveret; quod post ejus obitum Fratr̃is filius summa spe et animi et ingenii adolescens, nisi immatura morte praereptus fuisset; id mihi viri optimi, tibi que addictissimi M. Antonius Laufrancus, et Ludovicus Rivaldus, ab hoc instituti haeredes ad pias causas, ut facerem, et valde quidem ex mea voluntate, persuaserunt. Tuae enim Amplitudini destinatus liber exit in publicum, et velut posthuma proles te tutorem requirit: hoc profecto justius, quo viginti abhinc annis germanum ejus fratrem in tuum patrocinium accepisti; hoc confidentius, quo a tua dignitate nunc ampliore majus sperare ornamentum et praesidium meritis potest. Neque vero tam diu distulissemus expectatam a multis et expetitam editionem, nisi in conquirendis Orationibus, quae partim in Mureti adversariis erant dispersae, partim ab amicis fuerunt exprimendae, (etsi non repertae omnes, et harum aliquot imperfectae) multum fuisset elaborandum. Hoc dum efficimus, quadriennium effluxit. Et sequentur deinceps alia divini illius ingenii monumenta. Utinam autem qualis tua erit tutela commendati operis, talis mea esset commendantis facultas! Ostenderem profecto, Mureti Orationes propter summam verborum elegantiam, et copiam rerum pulcherrimarum tibi, viro eruditissimo, politissimoque proprie commendatas, te propter incredibilem magnitudinem animi, gravitatem, fidem sapienter delectum, qui earum commendationem susciperes, fuisse. Sed Mureti eloquentia laudationem meam non desiderat, et laus tua ita vere accurateque est apud prius Volumen expressa, ut ea adducti omnes, etiam qui non viderunt, singulares virtutes tuas admirari ac suspicere cogantur: quamquam mihi sunt et aliae caussae, tum communes

multae cum meis sodalibus, quorum omnium eximia est erga te observantia, tum propriae aliquot meae. Tot enim exstiterunt tuae erga me humanitatis argumenta, tamque illustria, ut magnopere laetatus sim, exstitisse tempus, quo intelligerent omnes, et tu in primis, Bencium Mureti discipulum hoc etiam a Magistro didicisse, ut in Scipione Gonzaga Cardinale amando et colendo nemini concedat. Utriusque rei indicium erit novum hoc munus quod tibi, ut renovet memoriam mortui, et declaret voluntatem superstitis, ipsum vero sub umbra tui praesidii nunquam intreat, offertur. Vale, e Collegio Romano.

MARCI ANTONII MURETI ORATIONUM

VOLUMEN PRIMUM

DE DIGNITATE AC PRAESENTIA
STUDII THEOLOGICI

ORATIO PRIMA.

Habita Lutetiae Parisior. Non. Febr. MDLIII.

CUM omnes mihi singulari quadam, ac praecipua laude digni videntur, qui in assequenda honestarum artium scientia operam et industriam suam collocant, tum ii praecipue, qui veluti majore quodam numinis afflatu percussi, caeteris omnibus posthabitis, ad divinarum rerum intelligentiam omnes cogitationes suas, atque omnia studia contulerunt. Nam si eorum omnium, quae in hac immensa rerum universitate cernuntur, unumquodque naturali perficiendi sui desiderio tenetur: et animus noster ad similitudinem divinitatis effectus tanto perfectior est, quanto propius ad illud, ex quo ductus et propagatus est, exemplar accedit: dubitari profecto non potest, quin ea sit omnium praestantissima facultas, quae, quoad ejus fieri potest, cum humanis divina copulando, mortalitatem nostram, quantum illius imbecillitas patitur, divinae naturae arctissima colligatione devincit. De illius mihi facultatis laudibus, hodierno die, demandatum est ab iis, quorum et apud me plurimum valet, et apud omnes peraeque valere debet auctoritas, non ut eas quidem sigillatim percensere omnes, ac flore orationis convestire conarer, (quod et imperare iniquum esset, et suscipere temerarium) sed ut ex earum innumerabili

Mureti Tom. I.

copia pauca quaedam seligerem, de quibus ex hoc amplissimo loco, vobis audientibus explicarem. Qua de re cum mecum initio ageretur, refugiebam equidem tanti oneris magnitudinem, veritus ne idem mihi contingeret, quod nobili olim sophistae apud Annibalem de rebus bellicis longa accurataque oratione disputanti contigisse dicitur; si homo adolescens, et cum a caeteris rebus satis tenuiter instructus, tum in hoc genere penitus rudis, inter tot eruditissimos viros, ad dicendum de rebus divinis aggredere. Illud etiam me commovebat, quod praeclare a Platone scriptum noveram, orationi, et iis rebus, quae oratione tractantur, quandam inter se cognationem intercedere oportere, ex quo facile intelligebam consequi, ut ad res divinas, pro dignitate tractandas divinum quoddam requireretur orationis genus. At ista quidem, re adhuc integra, fortassis majore quadam cautione providenda fuerint: nunc quidem jam semel altum ingressis, quae nos cuoque tempestas exceptura est, vela nimirum facienda sunt. Illud modo antequam ulterius provehar, a vobis summo opere ac clementia situm est, tenuitatem meam vestro favore, et silentio sublevis, quo mea oratio his veluti secundis subvecta ventis, quem sibi proposuit, portum facilius consequatur. Atque ut hinc exordiamur, si nihil diceremus aliud, nisi eam, quae antiquissimo vocabulo *Teologia* dicitur, scientiam esse quandam, quae divinae sapientiae thesauros hominibus recluderet, tamen illud, et opinor, liquido constaret, quanto aeternis nativis, immortalia caducis, divina humanis antecellunt, tanto esse hanc facultatem caeteris omnibus anteposendam. Sed quemadmodum qui praeclari alicujus aedificii pulchritudinem pervidere, ac penitus cognoscere cupiunt, non satis sibi esse ducunt illud uno totum aspectu contemplari, sed singulas etiam sibi partes accurate perlustrandas, ac seorsum considerandas putant: ita nos, si hujus praestantissimae facultatis partes paulisper excutere voluerimus, tum demum, quanta illius pulchritudo sit, intelligemus. *Theologia* igitur, viri eruditissimi, ut a majoribus nostris accepimus, duabus praecipuis partibus continetur, quarum una in *Lege* posita est, altera in *Evangelio*. Est vero ea *Lex*, de qua loquimur, non ab humano profecta consilio, neque similis earum, quae hominum libidine statuuntur, in quibus multa inepte ac ridicule, nonnulla etiam impie ac nefarie sancita reperias, sed primum quidem ab illo hujus universitatis parente, ac opifice Deo in omnium hominum impressa, atque insita animis, post etiam ejusdem Dei digito in tabulis insculpta lapideis, ne improbis ulla praeten-

dendae facinoribus suis, ignorantiae occasio relinqueretur. Cumque eam in duo summa capita distribuere liceat, eorum prius, quae ad cultum numinis, posterius, quae ad tuendam hominum inter se societatem pertinent, omnia summa brevitate complectitur. Atque hinc vel imprimis naturae nostrae imbecillitatem licet agnoscere, quod cum pauca admodum, aequae suapte natura facillima praecepta sint, semper tamen deficiamus alicubi, neque unquam stabilem, inoffensumque cursum perpetuo retineamus. Tremefactus itaque comparatione sui cum divinis praeceptis animus, Christo se indigere cognoscit, in cuius sinum confugiat, cuius se viribus provehat, sub cuius bonitate, tanquam sub firmissimo aliquo clypeo, tutus ab iis, quae *Lege* proposita sunt, supplicis delitescat, ut rectissime *Paulus Legem* praedagogum, qui nos veluti manu apprehensos ad Christum deduceret, nominasse videatur. Eat nunc *Lucianus* aliquis: perfricat, frontem et dicat ullam esse legem, quae cum hac *Lege* ulla ex parte comparari queat. Quid enim? Quae, Deum immortalem, portenta in omnibus omnino legibus, si ab hac discesseris, reperiuntur! Quarum aliae furta, aliae adulteria, aliae etiam quaedam multo turpiora permittunt, ut nihil paene tam turpe sit, quod non legislator aliquis licere voluerit. Hanc vero sapientissimus ille *Moses*, non a *Jove* quodam commentatio, ut *Minos*; non ab *Apolline*, ut *Lycurgus*; non ab *Aegeria*, ut *Numa*; sed ab eo, qui solus veri Dei nomine censendus est, sibi per manus traditam accepit, ita numeris omnibus absolutam, ut nihil neque immutari, neque adjici, neque detrahi possit. Sed ea tamen, ut antea dixi, morbum quidem nostrum monstrare ac detegere nobis potest: depellere eundem, ac sanare non potest. Morbi autem cognitio magnam ea quidem vim maximumque momentum ad vires recuperandas habet, neque tamen tantum, ut in ea posita sint omnia. Quare *Evangelio* nobis *Christus* aperitur, qui, modo firma in ipsam fide nitamur, non vana illa quidem, et otiosa, quam multi stulte et inaniter jactant, sed solida, et bonarum actionum perpetuo foecunda, nos, velut humeris suis impositos tollit in caelum. O rem omni praedicatione majorem! O nuncium vere jucundum et laetabilem! Cum humana natura primi parentis depressa lapsu pessum tota ferretur, tantam fuisse in Filio Dei clementiam, ut delapsus e caelo, humanam formam induere voluerit, ut corporatus, ac carne tectus infinitis sese laboribus, cruciatibus, aerumnis, morti denique teterrimae, atque acerbissimae exposuerit, quo sudore ac sanguine suo ab animis nostris durissimum jugum aeternae depelleret servitutis. Tene, *Christe* optime, ut nos li-

berali causa assereres manu, omnium Dominus cum esses, servam formam assumpsisse? Tene nobis quietem tuis laboribus, libertatem tua servitute, vitam denique tua morte peperisse? Admirantur historiae veteres Pythagorem quendam, qui se pro amico in causa capitis vadem dare veritus non est: at hoc quanto admirabilius est, Dei Filium, Deumque ipsum, ut nos merito nostro inimicos sibi, aeternis eriperet suppliciis, tot, tam dira, ac vel dictu, vel cogitatu aspera, et horribilia sustinere voluisse! Et quisquam est, qui alias omnes, si in unum conferantur, scientias cum hac, qua ista tam pulchra, tam admirabilia, tam divina traduntur, ullo modo comparandas putet? Haec vero una est omni cura, studio, contentione dignissima. Haec una est non tam liberalis vocanda, quam liberatrix. Haec aurea illa catena est, qua cum caelestibus terrestria copulantur. Haec scala illa est, quam olim, per quietem sanctissimus Patriarcha vidit, cujus gradibus in caelum scandere liceat, atque illic Deum intueri, admirari, adorare, demittentem semetipsum ex augustissimo illo majestatis suae fastigio, seseque accommodantem ad humanae conditionis humanitatem: rursusque eundem defunctum nobili illa servandorum mortalium provincia, spoliatisque inferis (o rem omni humana cogitatione sublimiorem!) in caelum sublimem raptum, vallatumque ac stipatum infinita tum genitorum concinentium, tum hominum de caliginosissimis illis Sanatae ergastulis erutorum multitudine, justo ac pleno triumpho caelum ingredientem, neque disjecta muri parte, sed valvis suo sanguine reclusis, iter eodem nobis omnibus aperientem. Atque haec quidem quamvis ejusmodi sunt, ut ad excitandum, inflammandumque quemlibet torpentem animum sufficere posse videantur; tamen ex tam ubere campo alia quaedam, nisi molestum est, proferamus. Vere enim illud affirmare posse videor, eruditissimi viri, quemadmodum Platonici elementorum in corporibus caelestibus quendam veluti florem, in hisce inferioribus quamdam veluti faecem esse dicebant: ita rerum omnium cognitione dignarum in Theologia florem, in aliis scientiis faecem contineri. Namque ut hinc nostra se primum efferat oratio, quis nescit, quantopere se in perscrutandis rerum principiis veteres Philosophi torserint, quamque nihil, si res ad verum exigatur, effecerint? Dum alius mundum hunc, et quicquid in eo vel aspectabile, vel tractabile continetur, putat ex temeraria quadam minutissimorum corporum concursione coaluisse: qui si vel unam earum, quas somniabat, atomum cerebri habuisset, nunquam ista tam stulte, incogitanterque scripsisset: alius aeternum esse eum, neque desitutum unquam, neque exor-

dium ducentem ab ullo temporis principatu, non animadvertentes hac ratione illam, a qua ipse tantopere abhorrebat, infinitatem induci: qui vero optime sensisse creduntur, tamen Deo veluti comitem quendam materiam adjungunt, quasi ut artifex, ita Deus sine materia nihil possit efficere. Quid Theologi? hujus universitatis auctorem esse ac effectorem Deum, qui cum innumerabilibus saeculis antecessisset, quo temporis puncto ipsi placuit, mundum hunc, et quae illius ambitu continetur, sine ullis vestibus, sine ullis ferramentis, sine ulla materia, verbo tantum, ac nutu suo ex nihilo architectatus est: eundemque assidue sua bonitate ac prudentia continet, moderatur, fovet, omnes in eo rerum ac temporum varietates, vicissitudines efficit. Quod statos orbium caelestium cursus, quod certas siderum trajectiones, quod constitutis vicibus insignes ac notabiles rerum commutationes intuemur, haec et caetera omnia ad eum modum non fortunae temeritate, aut vi nulla materiae dirigi, sed divina providentia temperari. Consultemur et alia. Quid de animo humano Philosophi? Alius eum cor ipsum esse dicit, alius cerebrum, alius cordis suffusum sanguinem, alius spiritum innatantem sanguini, alius harmoniam quandam, alius eum ex numeris conficit, alius ex atomis, ut mihi quidem ista consideranti certamen aliquod insaniae suscepisse videantur. Ita ex hoc tam confuso, tam vanis, tam multiplicis teterrimarum opinionum veluticibpo, nihil fere colligere possumus, nisi semper copiosissimam messem hominum varie insanientium fuisse. Nam nonnulli quidem ea dicunt, ut eos in re tam seria risum captare aut cupari putes, ut apud Dicaearchum Pherecrates, qui animum nihil omnino esse contendit, veritus credo, ne quid posset tam absurde aut fatue dici: ut id nemo dixisset Philosophorum. Illa vero multo etiam apud eos perturbatior, atque implicatior quaestio est, permaneatne animus corporeis solutus vinculis, an qui corporum, idem sit interitus animorum. Epicurus inter eos putat, nefas ratus, cum tam multa sibi cum suis viderent, se hoc uno ab eis interesse. Stoico longam eis vitam, ut cornicibus, sed non perpetuam tribuunt. Pythagoras tam, ut cornicibus, sed non perpetuam docet, sed ex vero jucundus est, qui remanere illos quidem docet, sed ex corporibus in alia corpora migrare, ut idem sit forte hodie gallus gallinaceus, qui tempore belli Trojani fuerat Agamemnon. Quid Plato? Quid Aristoteles? de hoc quidem illud Homericum dici potest:

Τὸ δ' αὖ δὴν δ' ἐκ αὐτοῦ ποτ' ἔσσι μετ' αὐτόν,
 Ἡ ἔμελλε πρὸς αὐτὸν οὐκ εἶναι ἢ μετ' ἀχαιοῖς:

Obscuritate enim se involvens sua in neutram partem satis aperte propendit, ut paene in legem Solonis incurrere videatur. Ille autem proxime quidem omnium accedit ad veritatem, sed ei tam multa mendacia admiscet, ut non absurde dicant, qui eum dicunt poetice philosophari. Quid porro de iisdem rebus Theologi? Animum hominis simplicem quandam et individuum esse naturam, ad exemplar divinitatis expressam, licet ortus participem, tamen interitus expertem, quae, corpore soluta, si se pure ac pie gesserit, in caelum evolet, aeternam illic Dei beneficio adeptura felicitatem; si se malis, hisque inextinguibilibus cupiditatibus corrumpendam dederit, ad inferos nunquam desituris damnanda suppliciiis deprimatur. Quod si quae de Deo a balbutientibus Philosophis dicta sunt, cum solida Theologorum doctrina comparare collibuerit, reperiemus hos quidem certa omnia, et explorata, et salutaria tradere: illos vero neque satis, quid dicant intelligere, et credula ingenia perniciosissimarum opinionum laqueis implicare. Itaque quod Homerus de Tiresia, Cato de Scipione dixit, idem de Theologia dici potest, eam videlicet sapere solam, reliquas disciplinas, velut umbras per inane volitantes vagari. Quod si quis eam, quae ex levioribus studiis percipitur, amicitiam requirit, ne eam quidem in feracissimae Theologiae campis frustra desideraverit. Nam sive poeticis modulationibus aures demulcere meditatur, quis unquam ita in hoc genere excellit, ut cum Davide comparatus non sordeat? Nisi forte Orpheum, Homerum, Pindarum de levissimis plerumque nugis verba fundentes audire praestat, quam illum Deo acceptissimum regem, nunc Dei laudes plena hilaritatis oratione referentem, nunc ejusdem auxilium in summis suis difficultatibus implorantem, nunc insectantem improbos, nunc commendantem probos, nunc ea, quae multis postea seculis contigerunt, ita subicientem oculis, ut nullus ea melius Apelles in tabula expingere potuisset. Sive historiae cognitione ducimur, unde veriores, unde scitu digniores historias, quam ex sacris literis repetere poterimus? An vero suavius est cognoscere quid Cræso in Medos, quid Pyrrho in Romanos expeditionem paranti oblique Apollo, quam quid Moysi ad Pharaonem, quid Samuëli in Palaestinos proficiscenti, aperte ac perspicue Deus ipse responderit? Quomodo Regulus a Carthaginensibus, quam quomodo Servator et Soter humani generis Christus a Judæis omni crudelissimorum suppliciorum genere divexatus fuerit? Jucundiusne, aut fructuosius arbitramur intelligere quibus artibus Assyrii, Persæ, Romani cæteras nationes devicerint, quam quibus augustissimi illi religionis nostræ principes, alii-

que deinceps innumerabiles eorum vestigia secuti Christianae ditionis terminos ampliaverint? O hebetes et stupidos, aut, ut verius dicam, miseros et perditos, si qui harum rerum suavitatem, fructumque non sentiunt: Contra vero o ter et quater beatos illos, quorum ita est affectus animus, ut nusquam suavius, quam in his studiis conquiescat: non eos aut inaniam dignitatum, aut fluxarum opum adurit sitis: non eos voluptatum illecebrae molliunt: liberi et pravis omnibus cupiditatibus soluti, ex illo perenni puteo aquam aeternae vitae effectricem hauriunt: ex illis perpetuo virentibus campis flores suavissimos colligunt, ex quibus qui odores afflantur, eorum nunquam est intermoritura suavitas: Deo serviunt, Deo adhaerent, ejus tantum gloriae vellicantur, eo fruuntur, quaeque olim plene percepturi sunt gaudia, ea jam nunc mente ac cogitatione percipiunt. Ergo sive domi, sive foris versentur, cum Deo assidue colloquuntur; sive prosperis rerum utantur successibus, eidem ut prosperitatis suae auctori gratias agunt: sive quid eis adversi accidit (quanquam quid ejusmodi viris accidere adversi queat?) sed tamen si quid eis accidit earum rerum, quas vulgus adversas vocat, neque indignatur, neque concidunt animis, sed verbo divino sese solantes, quidquid a Deo immititur, summi beneficii loco habendum esse ducunt. Pro Deum immortalem! quid est, si hoc non est feliciter vivere; et in terris vitam caelestium imitari? O vitae Theologia dux, o virtutum omnium parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix! Quid sine te non modo nos, sed omnino vita hominum esse potuisset? tu depravatas impurissimis opinionibus hominum mentes, velut de integro interpolasti: tu distractos, dissipatosque variis idolorum cultibus homines in unius verae religionis societatem convocasti: tu magistra morum ac disciplinae fuisti: ac veluti sol exoricens, nubium caliginem dissipat: veluti sidus, quod Castoris et Pollucis dicitur, exortu suo maris rabiem placat, tempestatesque dispellit; ita tu divinitus exorta et tenebras ignorantiae dissipasti, et illo tuo salutari fulgore procellas veterum superstitionum dispulisti. Tu nobis, velut Helice, aut Cynosura quaeprim es, ad quam universus navigationis, id est, vitae nostrae cursus dirigatur. Tu ignis ille caelestis es, quem verus ille Prometheus, id est, Christus in terras attulit, sine quo vita constare non potest. Tu et vitae tranquillitatem largita nobis es, et mortis terrorem sustulisti. Beatos igitur, qui ad te, tanquam ad portum, confugiant: beatos, qui se tibi a teneris unguiculis penitus totosque tradunt: miseros contra, qui ut porci Homericæ, ancillarum ammoribus irretiti, te quae omnium artium domina es, negli-

gunt. Tu enim earum rerum scientiam proferis, quarum plena cognitio aeternam beatitatem, ignoratio aeternum exitium hominibus pollicetur. At vos, viri optimi, quos partim hujus praestantissimae disciplinae verticem consecutos, partim illius sacris imbutos atque initiatos videmus, macti, inquam, macti animis, neque vos aut labor deterreat, aut voluptates avocent, quo minus in sacratissima illius adyta penetretis. Vobis enim vigiliarum sudorumque vestrorum, et magna hic inter homines praemia, et infinitis partibus majora sunt in caelo divinitus constituta. DIXI.

OECONOMIA

ET USUS HUIUS ORATIONIS.

ARGUMENTUM.

Encomium Theologiae.

Exordium a re ipsa sumptum, tribus Partibus constat. *Cum omnes* 1. Laudat Theologos, utpote in ea disciplina occupatos, quae animum cum Deo conjungat. *De illius* 2. Excusat se, quod de tanta re dicturus, adolescens certe, et in hac disciplina vix tiro, ab eloquentia satis instructus. Motum autem se dicit auctoritate superiorum. *Sophista* 3. Phormionem intelligit, qui ab An nibale irrisus, quod de acie instructus apud exercitissimum Imperatorem verba facere veritus non esset, cum ipse nunquam in acie fuisset. *Illud modo* 3. Petit audientiam.

11. *Atque ut hinc* Propositione per formam definitionis: Theologiam esse, quae divinae sapientiae thesauros recludat.

111. *Sed quemadmodum* Confirmatio a quadruplici utilitate. 1. Prima est, quod viam docet ad aeternam salutem perveniendi: ubi praemissa ratione methodi, dividit Theologiam in Legem et Evangelium, et, quid singulae ad salutem conferant, docet. Nominatim etiam Legem commendat ab ejus auctore Deo, perfectione mandatorum, et usu in monstranda homini sua miseria: Evangelium vero, quod au-

ctorem salutis recuperandae monstret, ubi de *φιλανθρωπία* Domini, quem cum Catena Homerica, et Scala Jacobi confert. *Atque haec quidem* 2. quod ipsa Philosophiam perficit: ubi errores Philosophorum recensentur de origine et duratione mundi, itemque de animorum natura et statu post mortem hominis, quos errores Theologia refellit ac corrigit. *Todem* 3. Diomedem notat, medium inter Trojanos et Graecos se gerentem. *In legem Solonis* 4. quae poenam minatur civi in dissensionibus civitatis cum neutra parte stanti. *Quod si quis* 3. quod multum etiam amoenitatis suppeditat; id quod inductione poeticae et historiae sacrae comprobatur. *Contra vero* 4. quod animum, ab omnibus rebus terrenis abductum, in uno Deo suaviter conquirere, et omnes vitae ærumnas vincere facit; ubi apostropha Theologiam cum exclamatione. *At vos* 5. Epilogus habens cohortationem ad tam divinum studium magnificandam.

Potes hinc nominatim sive Legis, sive Evangelii, sive totius verbi divini laudationem retexere, et uberiorius persequi: nec absurdum erit, similibus argumentis aliquam ex humanis disciplinis exornare.

DE LAUDIBUS LITTERARUM.

ORATIO II.

Habita Venetiis mense Octobri Anno MDLIV.

QUAE singula hominibus ad dicendum accedentibus timore facere consueverunt, Patres amplissimi, vosque caeteri cives ornatissimi, ea mihi sese hodierno die objiciunt universa. Sive enim loci amplitudo afferre perturbationis aliquid potest, Venetiis dicimus: sive audientium dignitas, magna lectissimorum hominum adstante frequentia dicimus: sive ipsa orationis materia, dicendique conditio, ita dicimus, ut sit nobis eodem tempore de ingenio, de doctrina, de gloria, ornamentisque omnibus in hoc litterarum certamine periclitandum. Venetiis dicere, si quisquam est, qui parum putet, eum necesse est in maximarum, earundemque toto orbe notissimarum rerum ignoratione versari. Ecquis enim est hodie tam inaccessus, tam ab omni hominum consortio remotus in terris locus, quo non hujus praestantissimae civitalis fama pervaserit? quis populus, quae gens, quae hominum natio vel tam immanis atque barbara, vel tam exulta disciplinis atque artibus, quam non jam pridem florentissima Venetorum Respublica non gloria modo et splendore nominis sui, verum etiam admiratione compleverit? Haec vero firmamenta Reipublicae, haec ornamenta Italiae, haec virtutum omnium, laudandarumque artium praeclarissima lumina intuentem, non commoveri, tantum id quidem est, ut, non dicam in meam, hanc mediocritatem ingenii, sed vix in quenquam hominem, qui ceterorum de se judicia extimescat, cadere posse videatur. Etenim si eloquentissimos olim viros accepimus, cum ad dicendum venissent, unius Principis aspectu ita conturbatos fuisse, ut obmutescerent: quid mihi tandem animi esse oportet, qui neque comparandus cum illis omnino sum, et apud vos dico. Senatores amplissimi, ad quos cum oculorum converto aciem, totidem mihi consessum Principum videor intueri? Ac caeteri quidem saepe ad eam excusationem confugiunt, ut se, cum tenuitatis suae conscii essent, tamen vel necessitate, vel officio impulsos, vel amicorum sive precibus, sive tempore aliquo adductos, dicendi munus non tam appetivisse, quam detrectare non potuisse dicant; quam totam rationem nobis hodierno die ipsa rei natura, conditioque praecludit. Non enim detrectan-

tes sed ultro nobis deposcentes hanc dicendi provinciam, ad eam non alienis precibus impulsis, sed vestra incredibili benignitate admissi sumus, ut si minus ex aliqua parte nostra vobis approbata fuerit industria, caussa nulla sit quin omnes accusandam potius nostram temeritatem, quam imbecillitatem sublevandam putent. Equidem cum et ab ineunte aetate, tum domesticis excitatus exemplis, tum ipsa hortante natura, honestarum artium studia coluerim, et ubi primum per aetatem licuit, quae mihi meo ipse labore pepereram, aliis tradere ingressus, novem prope jam annos in hac dicendi, ac docendi exercitatione consumserim: tamen superiora illa considerans, ita commovebar animo, facile ut hoc potuerim abstinere consilio, nisi me huc summa de vestra singulari humanitate concepta spes et magna quaedam approbandae vobis, si minus eruditionis, ac certe voluntatis meae cupiditas impulisset. Ac mihi quidem, et, cujus rei caussa in hunc locum adscenderim, et ad quos verba facturus sim, cogitanti, prorsus ita videtur, nullo in argumento meam commodius orationem posse versari, quam si litterarum disciplina quantum non ornamenti solum, verum etiam praesidii bene temperatis civitatibus afferat, tum adhibitis rationibus, tum etiam exemplis, atque ex veteribus seculis repetita memoria exponam: minime id quidem quo vos, tales viros, commonefaciam, excellentibus a natura ingenis praeditos, a studiis liberalium doctrinarum eruditos, a diuturno assiduoque magnarum rerum usu peritos: sed quia libenter facio, ut, quarum artium percepta scientia unumquemque vestrum vehementer affici constat, earum animos vestros jucunda commemoratione delectem. Quae cum ita se habeant, nihilque ipsa per se delectae ad dicendum materiae dignitas satis magnam audientiam factura videatur: tamen magis consuetudine, quam quod ita necessarium iudicem, petam a vobis, ut mihi, res pulcherrimas brevi oratione comprehendere meditati, exigui temporis attentionem ne denegatis. Magna omnino vis, magnumque momentum positum est in litteris, viri amplissimi, ad conservandas, bonisque cumulandas omnibus civitates. Nam cum felicitas publica, ad quam humana omnia referenda sunt, e singularum civium felicitate constet: singulorum autem felicitas in excolenda, exercendaque virtute praecipua sita sit; et ad perfectam virtutem consequendam, necessariam quandam praecursionem adhibeant litterae: illud profecto consequitur, ut, nisi in qua litterarum cultura vigeat, florere absolute civitas nulla possit. Ponite vobis ante oculos omnes aetatis humanae partes; omnem publicorum temporum varietatem; omnes instituendae vitae rationes

et vias animo et cogitatione percurrite: nullam omnino reperietis, quae non ita litterarum auxilio indigeat, ut eas, si quis sustulerit, solem ipsum de mundo sustulisse videatur. Eae nos ubi primum firmius incedere, atque articulatus loqui coepimus, de ipso prope nutricum acceptos sinu, titillatione quadam honestissimae voluptatis alliciunt, allectos praeceptis saluberrimis complent: non tantum bepe dicendi, verum etiam bene vivendi commonstrant vias: excitant in animis nostris igniculos gloriae: quantus sit in virtute splendor, quanta in vitiis deformitas, edocent; quae qui semel bene penitus imberint, si nunquam non postea et vitii turpitudinem omni studio refugient, et officii honestatisque rationem rebus aliis omnibus anteponent. Ut autem in semente posita spes messis est, ita totius reliquae vitae expectatio ab aducatione pueritiae pendet. Ut vero infirmam illam ineuntis aetatulae teneritatem robur adolescentiae exceperit, quae tandem alia res, aut animum praeclararum rerum studio accendere, aut efferentibus sese cupiditatibus, quibus ea pars insigniter agitari solet, frenos injicere praeter litterarum tractationem, potest? Themistoclem olim, cum somnum capere adolescens non posset, dicere solitum tradunt, se Miltiadis trophaeo, quiescere volentem, excitari. Quanto eos acrius incendi, atque inflammari necesse est, qui quotidie non unius, sed innumerabilium hominum virtute praestantium trophaea non e marmore constituta ad exigui praedicationem temporis, sed ad omnem aeternitatem commendata litteris intuentur? Neque vero pertimescendum est, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris, qui aetatis suae florem litterarum studiis dedicandum esse statuerunt. Tanta siquidem est oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerum sese pascentis animi, ut, ea, qui fruuntur, ab illis neque laboris taedium, neque avocantium voluptatem blandos Veneris imperio subdidissent, in Minervam modo et in voluerunt. Quin etiam illud ab iisdem memoriae prodium est, Jasonem olim, caeterosque Argonautas, cum eam insulam, quae ab amoenitate, florumque copia nomen invenerat, praenavigarent, periculumque esset, ne molli, ac delicato Sirenum cantu, quae eam insulam incolebant, ad exitium perducerent; unum in Orpheo perfugium habuisse: qui cum assedisset in puppi, simulque fides blandis impellere digitis, simul vocem illam, qua rupes nemoraque traxerat, explicare coepisset, tanta simul aures animosque audientium voluptate complevit, ut jam Sirenum vocibus nemo navigantium moveretur.

Hoc figmento, quid tandem aliud doctissimi homines, nisi id quod nos volumus, indicarunt? Florida videlicet illa insula inventus est. Eam qui quasi praetervehuntur, magno in periculo sunt, ne Sirenum, id est, voluptatum blanditiis decepti, et recto itinere abducti, in vada et scopulos deferantur. Quod nam igitur huic tanto periculo comparatum remedium est? Quod? nisi Orphei, optimi ac sapientissimi vatis, lyra? cuius suavitatem qui percipiunt, ii et Acheloidum cantus pro nihilo putant; et tandem institutum illud iter emensi, vellus aureum, id est, virtutem cum immortalis conjunctam gloria consequuntur. Nimirum ut major lux minorem, ita minoris voluptatis sensum perceptio majoris extinguit. Quanto autem voluptas ea, quae discendo sentitur, caeteris omnibus major sinceriorque sit, vel illud indicio est, quod aliarum, etiam qui eis plurimum tribuunt, satietatem tamen quandam esse ac taedium, confitentur, hujus ut quisque percepit plurimum ita eam acrius, atque avidius concupiscit. Quod si cui forte dubium est, prodeat in medium Chrysippus, qui saepe studium tantum voluptate perfruebatur, ut eum tanquam extrinsecus positum cibi potionisque caperet oblivio. Prodeat solertissimus ille caelestium orbium non perscrutator tantum, sed etiam imitator, Syracusanus Archimedes, qui non modo earum rerum, quas natura fert, prae ea, quam capiebat e studiis, oblectatione memor non erat; sed in illa ipsa Syracusana urbis direptione ita defixus erat in studio, ut prius hostilis gladius cuspide corpora exceperit, quam urbem in hostium potestatem venisse sentiret. O rem omnium seculorum admiratione dignissimam! Diripiebatur urbs ea tempestate omnium opulentissima; effusi per vias milites, ut in quemque inciderant, sine ullo sexus, aetatis, ordinis discrimine obvios contrucebant; undique gladiatorum fulgor praestrigebat oculos; undique armorum sonitus; undique cadentium tectorum fragor audiebatur; puerorum ejulatus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus, privata publica que omnia cum sonabant; ipsa urbs paene dimota et convulsa sedibus suorum civium in caede ac sanguine natabat: cum unius hominis mens in media civitate, civitatis ipsius casum ac ruinam non sentiebat. Solonem vero accepimus, cum in lectulo, mortui proximis, decumberet, inaudissetque assidentes amicos de quaquam, submisit, ne ipsi molestiam parerent, disputantes erecto, ut potuit, jam semimortuo capite, rogasse eos ut liquanto loquerentur clarius; sibi, si etiam moriens aliquid discere potuisset, discessum e vita jucundior fore. O discendi cupiditas, quid non efficis, ubi semel generosa ingenia

cupasti? Tenebatur homo sapientissimus gravissima vi morbi defixus in lecto: vicinitate jam mortis ab omnibus paene corporis partibus sensus abscesserat egregius ille animus, mox liber ac solutus futurus, corporeis vinculis exsilire cupiebat; cum quidquid supererat virium, eo contulit, ut deficiente lingua, vocibusque interruptis, ac morientibus suum doctrinae, cognitionisque desiderum indicaret. Quid hunc verisimile est firmum ac valentem fecisse, qui ne mori quidem, nisi discendo, voluerit? Merito igitur tam diu floruit Atheniensium Respublica quam diu tam praeclari viri tenuit disciplinam. Sed, ut eo redeamus, unde nos fata praeclarissimorum hominum mentio paulisper abduxit; dici profecto non potest, adolescentes nobilissimi (vos enim, vos mea jam compellabit oratio) dici, inquam, non potest, ea studia, in quae nunc toto pectore incumbitis, quanto olim vobis et ornamento, et auxilio futura sint, cum vos et generis vestri nobilitas, et vestra virtus ad Reipublicae gubernacula admoverit. Etenim quibus artibus civitates praecipue conservantur, pietate, justitia, fortitudine, imprimisque prudentia; earum sunt omnium artium quasi semina litterarum prodita monumentis. Neque vero haec a me ita disputantur, ut contendam, nisi litteris eruditum, civem patriae utilem esse neminem posse: sed hoc dico; nisi litteris exculiti sint ii, qui velut in Reipublicae puppi sedentes, clavum tenent, multis eos muneris sui, iisque praecipuis, partibus necessario defuturos. Nam, cum duo publicorum temporum genera sint, unum pacis, alterum belli, quorum alterum semper optabile est, alterum nunquam optabile, nonnunquam necessarium: quomodo (ut hanc partem priore loco attingamus) in pace, civibus jura describere, quantum cuique tribuendum sit, intelligere, civium inter se dissidia componere, verba publice facere, legationes cum laude gerere, praeterita tenere, futura prospicere, quid in omnibus rebus factu optimum sit, videre, et ex aliis alia colligere poterit, nisi qui haec sibi de litterarum fontibus haurienda omnia existimaverit? Nisi vero eorum recipienda sententia est, qui fieri putant posse, ut qui Reipublicae praest, quamvis litterarum sit experts, tamen ad eas, quas modo enumeravimus, aliena opera non incommode utantur. An vero T. Manlius Torquatus, memoriae proditum est, cum consul declaratus fuisset, excusasse valetudinem oculorum, et summum imperium detrectasse; quod indignum duceret, ei capita ac fortunas caeterorum committi, qui alienis oculis omnia gerere cogeretur; qui alieno ingenio, alienaque lingua ad omnia uti necesse habebunt, ii satis ad gubernandos caeteros idonei videbuntur? At oculorum quidem lumine ca-

rentes, nihil prohibet acie ingenii etiam fututa cernere, optimeque consulere: quales in fabulis Tiresiam, in historiis Apollonium legimus: cujus vero doctrinarum luce careat animus, quid is tandem gerere, quid suscipere, quid cogitare praeclarum potest? Sed sunt quidam homines, qui cum litterarum tractationem tranquillis pacatisque temporibus et honestam imprimis et utilem esse fateantur: iidem tamen cum occupata bello aliquo civitas est, latere eas, quasi perterritas metu, et inter tobarum lituorumque clangorem, nullum sui amplius praebere usum arbitrantur. Quorum nobis hac in parte coarguendus error est, et quantum vel in medio bellorum tumultu litterae valeant, aperiendum. Etenim si corporis tantum, non etiam animi, viribus bella gererentur, tum isti fortasse aliquid dicerent: nunc quis est, qui cum mihi et maximum esse in bellis consilio ac prudentiae locum, et eas virtutes bona ex parte litterarum studio comparari, certe quidem insigniter augeri, confirmarique concesserit, idem tamen earum scientiam in bello inutilem esse contendat? An ignoramus celebre illud regium regis Agamemnonis votum, qui ut Troja facilius portiretur, non Achillis, aut Ajacis, sed Nestoris decem similes optabat sibi? Neque temporis nobis ad vivendum a natura praescripti ea longitudo est, neque ita fert humanarum rerum ratio, ut multis admodum bellis interfuisse unus idemque possit: itaque qui unum alterumve spectarunt, multum sibi militaris prudentiae collegisse existimantur. Quid eos iudicabimus, qui hoc sibi diuturna librerum evolutione pepererunt, ut omnibus, quotquot post hominum memoriam gesta sunt, bellis interfuisse videantur? Quod si quis ita bella aliquot spectare posset, ut utriusque partis consilia teneret, rerum administrandarum viam, rationemque cognosceret, eventus animo cerneret, quid non ei postea in rebus bellicis omnium consensu tribueretur? At haec omnia, qui versantur in litteris, aliaque plurima, ac pulcherrima otiosi sedentes consequuntur. Taceo, quam multa expressa sint eruditissimorum hominum scriptis de virtute, de gloria, de caritate patriae, de animorum aeternitate, de praemiis, quae post mortem manent eos qui se pro patria animose ac fortiter gesserint: quae tantam vim habent, ut neque qui ea ignorent, verae laudis habere gustum, neque qui tractant, verae ac solidae gloriae ullam omnino rem anteferre possint. Quid illud, an non quantivis est, quod saepe labantes jam ac deficientes exercitus eloquentium hominum voce legimus fuisse revocatos? Citetur testis Lacedaemoniorum civitas, cujus exercitus Tyrtæi poetae versibus inflammatus, pulcherrimam illam de Messeniis victoriam reportavit. Dies

me deficiet, si aut eruditos homines, qui bellicis laudibus praestiterunt, aut fortissimos Imperatores, qui eruditionis et doctrinae gloria excelluerunt, enumerare instituiam. Nam et Architam Tarentinum sexies exercitum duxisse comperimus, et Melissum navalibus aliquot victoriis insignem fuisse, et ter stipendia fecisse Socratem, et Platonem, et Xenophontem egregiam in bello civibus suis operam praestitisse. Quid illa propugnacula Graeciae, Periclem, Themistoclem, Epaminondam loquar? Quid illa Romani Imperii columnae, Scipiones, Lucillos, Fabios, Marcellos, aliosque innumerabiles proferam? quos omnes cum bellicis laudibus claros, tum praestantes doctrinae studiis fuisse, historiae loquuntur. Nam Julium Caesarem, quis nescit, ultra laude praestaret, ambiguum posteris reliquisse? Brutus autem, quanto litterarum ardore flagraverit, vel ex eo colligi potest, quod ea ipsa nocte, quae mortem ipsius antecessit, Platonis dialogum de animorum immortalitate legisse aliquoties, dicitur. Atque hoc praeclare olim intellexisse videntur Mitylenaei, praecipuam esse in Republ. vim litterarum, qui, quos populos bello devicerant, nullam eis aliam poenam irrogabant, nisi, ut ne liberos suos litteras edocerent. Sciebant videlicet eas tantum civitates florere posse, in quibus litterarum studia colerentur. Cujus rei cur tandem aliunde exempla repetamus? An vero, Cives, quod viget hodie vestra Respub., quod floret, quod beata est, quod cum caeterae orbis universi partes gravissimis bellorum tempestatibus agitentur, una haec (quod ei Deus Opt. Max. proprium ac perpetuum faxit) in pace atque in otio conquiescit, aliunde id fieri creditis, quam quod ei et praesunt homines cum caeteris omnibus, tum hac eruditionis et scientiae laude clarissimi, et semper eorum simillimi praesuerunt? O divine Plato, tua sunt omnia et dicta et cogitata praeclara. Tu dicere solebas, tunc demum Respub. beatas fore, cum eas aut Philosophi coepissent regere, aut qui regerent, philosophari. Tuum hoc sapientissimum oraculum perpetua jam mille amplius annorum felicitate Venetorum Respub. comprobavit. Equidem quo longius in altum evehor, Patres amplissimi, eo mihi amplior et potentior orationis quasi cursus ostenditur. Sed et temporis me ratio, et vestra singularis sapientia, ut vela contraham, portumque tandem aliquando respiciam, monet. Neque enim credibile est, posse aut me, aut quemquam de litterarum praestantia, fructibusque, qui ex earum tractatione capiuntur, vobiscum melius, aut copiosius, quam unumquemque vestrum secum loqui: et mihi non tam orationis conquirenda copia est, quam vestra satietas refugienda. Itaque finem dicendi faciam, si vos prius

etiam atque etiam rogavero, ut si forte minus a me ornatè ac copiose dictum est, quam et hujus loci amplitudo, et summa audientium dignitas postulabat, meum tamen idcirco placendi vobis studium ne improbetis. Ego quidem si non indignus a vobis, qui saepius audiar, judicer, erit, quod mihi magnopere gratuler: sin forte: sed reprimam me, neque committam, ut meis ipse votis videar male ominari: qui tamen a tot, tam praeclaris viris, tanta benignitate auditus fuerim, magnum mihi non hujus modo laboris, sed totius anteactae vitae fructum hodierno die vestro singulari beneficio videor consecutus. DIXI.

O E C O N O M I A

E S U S U H U J U S O R A T I O N I S.

A R G U M E N T U M.

Laudatio Bonarum Litterarum.

i. *Quae singulae*) Exordium habet ἡδὺς timoris ob amplitudinem loci, auditorum dignitatem, et partes dicendi ultro susceptas; quibus opponit auditorum humanitatem, et consilii sui honestatem, ubi et petitio audientiae per prolepsin.

ii. *Magna omnino*) Propositio: litteras civitatibus magno ornamento et praesidio esse.

iii. *Nam cum felicitas*) Confirmationis summa est, quia cives bonos faciunt. Hoc declaratur distributione aetatum, et temporum. Aetates sunt, pueritia, adolescentia, et virilitas: tempora, togatum et bellicum.

Ea nos) Quid litterae pueris praestent, ubi simile a sementi.

Ut vero infirmam) quid litterae conferant adolescentibus, ubi exemplum Themistoclis, et excursus de voluptatibus literatorum, fabulis de Minerva, et Argonautis et exemplis Chrysippi, Archimedis et Solonis, comprobatur.

Sed ut eo) Quid litterae viris prosint.

Nam cum duo) Quid litterarum usus in pace, ubi de Manlio Torquato, et Tiresia.

Sed sunt quidam) De litterarum usu bellico, in suppeditandis consiliis, inflammando animo, excitando milite: ubi de Nestore, Tyrtaco, Archyta, et aliis, ipsisque adeo venetis.

iv. *O divine*) Peroratio. ἡδὺς movet ab apophthegmate Platonis: 2. abruptè orationem longiorem: 3. petit orationem benigne accipi.

Simili modo magistratui commendabis curam scholarum, quod eae omni vitae conducant; ubi Scholam conferes cum seminariis: 2. docebis, quae illic sementi fiat religionis, artium, et bonorum morum: 4. addes, quae a juventute bene edocta commodè percipiant oeconomiae, Ecclesiae, et republicae.

DE UTILITATE AC PRAESTANTIA LITTERARUM HUMANIORUM ADVERSUS QUOSDAM RARUM VITUPERATORES.

O R A T I O III.

Habita Venetiis postridie Non. Octob. Anno MDLV.

Permultos esse intelligo, qui de his Litteris, quae Humaniores vocantur, eam animo imbibere sententiam, ut earum tractationem leve quiddam esse, ac nugatorium existiment: neque aut magnos admodum labores ab iis suscipi, qui eas juventuti tradant; aut eorum magnopere fructuosam esse Reipublicae industriam: in eis denique non exquisitam ullam, ac reconditam, sed circumforaneam quandam, haustamque de triviis ac circulis requiri doctrinam putent. A quibus ego quoniam ita dissentio, ut ex omnibus, qui se aliquid docere profitentur, horum vel gravissimum munus esse contendam; neque ullos esse, qui aut laborum plus perferant, aut majores in Republica pariant fructus; doctrinae denique a nullo hominum genere majorem aut copiam requiri, aut varietatem arbitrer: constitui hodierno die, Patres amplissimi, vosque caeteri viri ornatissimi, eam mihi ad dicendum materiam sumere, et nobilissimam studiorum partem, quantum id quidem in me positum erit, a contemptu atque ab intolerabili ineruditorum hominum insolentia vindicare. Et vero quid aut huic tempori, aut omnino meo muneri facere convenientius possum, quam ut, quae mihi studia celebritatis aliquid cum aliis in locis, tum hac ipsa in civitate pepererunt; a quorum ego veluti fontibus ad hanc quantulamcunque profluxi hominum famam: iis quoque vicissim oratione mea splendoris ac claritatis afferre aliquid coner? Praesertim cum qui hoc litterarum genus aspernantur, facere nullo modo possint, quin de vestra, Patres amplissimi, singulari, spectataque in omnibus rebus, ac paene divina sapientia nonnihil eadem superbia detrahant. Etenim si haec tota res tam levis est, quam isti eam videri volunt; quae vos tandem caussa commovit, ut proximo superiore anno, propositis publice libellis, studiosorum hominum animos ad nobilem illam ingenii doctrinaeque contentionem excitaretis; utque iis, qui nobis in eo certamine probati essent, honestissimum postea praemium ex aerario decerneretis? Quae certe una res ad coercendam istorum temeritatem satis ponderis habere debebat:

Mureti. Tom. I.

ut si hebetiores eos natura, stolidioresque finisset, quam ut pervidere harum rerum praestantiam possent; quod tamen vestro, talium virorum, iudicio probatum foret, magnum esse aliquid, ac praeclarum suspicarentur. Sed quoniam cum iis, qui auctoritate non moventur, rationibus agendum est: adeste animis; mihi brevis ostendenti, quam varia, quamque multiplex eruditio requiratur in iis, qui litteras humaniores docent, eademque opera, quantos ex eorum novitate atque industria Respub. percipiat fructus, non aures modo, sed mentes quoque attentas, quaeso, paulisper adhibete. Atque adeo, ut haec tota controversia melius dijudicetur, operae pretium est, initio, quaenam sit istorum contemtorum humanitatis oratio, cognoscere. Qui quoniam eos, qui hasce litteras tractant, ad nullum fere majoris momenti negotium adhiberi vident, non ad judicandas lites, non ad agendas causas, non ad dicendam de rebus gravioribus sententiam: facile in eam opinionem prolabantur, ut ab eis, praeter poeticas quasdam fabulas ad pueriles animos hilarandos compositas, et aliquot levitia comendae ac poliendae orationis praecepta, nihil omnino teneri putent. Quid autem magni negotii est, inquit, in puerorum consensu de ejusmodi figmentis commemorare, ac modo de Thebano, modo de Trojano bello, modo de Ulissis, aut Aeneae erroribus molli, et ad inanem oblectationem composito sermonis genere disserere; identidemque velut e quibusdam arculis accommodata colorandae orationi pigmenta depromere? Eoque autem magna eruditio est, scire, quot navibus Graeci ad oppugandum Ilium accesserint; quot filios habuerit Priamus; Helenam rapuerit Alexander, ut Homerus, an Helenae simulacrum, ut Euripides prodidit? Quod emolumentum ex istorum omnium scientia; quod detrimentum ex ignorantia percipi potest? Nam caeterarum quidem artium professores quantum utilitatis afferant, perfacile est ad intelligendum. Si ve enim Dialecticos spectes; ab iis certa quaedam veri falsaque in rebus omnibus cognoscendi ratio traditur: ii se, quid cuique consentaneum sit, quid repugnans, quid ex quoque efficiatur; quae sit dividendi, quae finiendi, quae argumentandi ratio, et tenere, et alios docere prae se ferunt. Quid Physiici? qui rerum principia causasque tractant; qui, quomodo quidque gignatur, quoque modo intereat, edisserunt; qui nimborum, fulminum, tempestatumque causas; qui corporum caelestium magnitudines, intervalla, cursus, progressiones, institutiones: qui animi naturam, qui rationem sensuum, qui animantium omnium ortus, victus, figuras, qui stirpium, qui omnium ferme mures, quae gignuntur e terra, naturas ita persequuntur,

quantur, nulla ut pars ab eis coelo, mari, terra, ut poetae loquuntur, praetermissa sit; haec cum tractant, mediocriter ne Reipub. prosunt? Nam si ad eos te convertas, qui eam susceperunt Philosophiae partem, in qua de rebus expetendis fugiendisque disseritur, ii vero sunt, quorum industriae nulla unquam poterunt praemia satis ampla reperiri. Quibus enim, quamque praeclaris in rebus eorum disputationes consumi videmus! Qui hoc primum docent, qui sit finis, quid extremum, quid ultimum bonorum omnium, quod unum intueri, quo omnes actiones, omnes cogitationes, omnia consilia referri oporteat; quot sint virtutum, quotque vitiorum genera, quibusque modis illas assequi, ab his declinare possimus, quo modo exsultanti, jactantique se, et detrectanti rationis imperium, frenos injicere oporteat cupiditati; tum quo modo quisque se in re familiari gubernanda gerere debeat; postremo quo nihil pulchrius nihil praeclarius, nihil denique divinius ne votis quidem conceptis optari potest, quibus moribus, institutis, legibus temperandae sint civitates, quibus illae modis fundari atque institui, quibus augeri, atque amplificari, quibus denique copiosissimae, locupletissimae, uno verbo, beatissimae effici possint. O res praeclaras, et ardentissimo studio, summaque corporis atque animi contentione dignissimas! O vitae Philosophia gubernatrix! O virtutum omnium parens, vitiorum omnium expultrix! Tuum est falsarum opinionum temeritatem diripere: tuum est omnem inanitatem et errorem amputare, ac circumcidere: tuum est vitiorum fibras evellere, stirpes elidere, semina extinguere. Merito divinus Plato nihil te praestantius hominum generi a diis immortalibus dari potuisse dicebat. Eant nunc isti verborum magistri, fabularum interpretes, nugaram architecti: perfricent frontem, si quam habent, et se ulla ex parte cum Philosophiae doctoribus conferendos esse praedicent. Qui si aliquod forte paulo abstrusius loquendi genus, aut aliquam voculam non ita pervulgatam, aut quampiam paulo reconditiorem fabulam reperire potuerunt, dignos se inaurata statua putant, nonnunquam etiam de ejusmodi tricis ita inter se digladiantur, ut pro aris et focis certamen suscepisse videantur. Haec fere est, Patres amplissimi, eorum, qui studia laboresque nostros deprimere conantur, oratio: qui quod Philosophiam laudant, libentibus id nobis, atque approbantibus faciunt: nunquam enim cuiquam concedemus, ut eam plus amet, plurisque faciat: quod autem nullum censent studiis atque artibus nostris cum ea esse commercium; in eo quantopere fallantur, facile ex iis, quae dicturus sum, intelligitur. Nam primum omnium, si hoc ipsis concederemus, nihil aliud a no-

bis, quam poeticas fabulas, et exornandae orationis praecepta tradi; non ex eo tamen efficeretur, quod isti volunt, inanem quandam, et ludicram nostram omnem esse doctrinam, neque alio, quam ad puerorum animos vana quadam oblectatione de mulcendos, referri. Etenim poetarum fabulae, quas isti tantopere exagitant et insectantur; non levia quaedam, et frugum expertia otiosorum hominum commenta sunt: immo vero suis, velut involucris, atque integumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenuo homine digna cognitio, omnis denique sapientia continetur. Eratosthenem quendam fuisse ajunt, qui poeticen ita contemneret, ut Homerum ineptae loquacitatis magistrum nominaret. At certe Plato ac Aristoteles, quorum noster paulo major est, quam nescio cujus Eratosthenis, auctoritas ita saepe repetitis ex eo testimoniis utuntur ad confirmandum ea, quae tradunt, ut eum non tantum studiosissime legisse, sed vix unquam de manibus deposuisse videatur. Itaque mirari soleo, cum quidam, qui se Philosophos videri cupiunt, et quidem ejusmodi Philosophos, ut, tanquam Atlante Coelum, in Philosophiam supercilio suo niti putent, ita despiciatui ducunt poetas, ut eorum scripta aspicere se dignari negent. Qui quidem ejusmodi Philosophi sint, ipsi viderint: cum eos contemnant, quos Philosophorum coryphaeus Plato modo sapientiae patres ac duces, modo deorum interpretes, modo deorum filios vocat. Aristoteles autem, cujus isti se germanos esse interpretes gloriantur, non tantum, ut ante dixi, in omnibus scriptis suis identidem poetarum testimoniis utitur, verum etiam libro primo de Sapientia, Philosophum omnem, fabularum amatorem esse confirmat. Quod igitur Aristoteleos esse se ajunt, fortasse verius, sine dubio quidem verisimilius dicerent, si se ab Epicuro esse affirmarent: hunc enim ex omni memoria unum fuisse Philosophum accepimus, qui cum omni elegantiam doctrinae, tum poetarum praecipue scripta contemneret. Quod quidem se, negligendis poetis, ex Aristotele disciplina ac familia censeri volunt: in eo, meo quidem iudicio, faciunt et impudenter, et imperite. Ac enim id mihi hoc tempore propositum non est, et de poetarum laude dicere: quod si esset, facile ostenderem, omnia praecepta vitae omnia virtutum officia nihilo ab eis deterius, quam a Philosophis ipsis, doceri. Non igitur, cum poetarum libros interpretamur, inanibus fabellis, nutricum more, animos ducimus: sed semmentem quandam virtutis atque doctrinae facimus: non in levibus, minimeque frugiferis rebus operam sumimus; sed praecepta sapientiae, quo facilius in animos influant, insatiabili quadam admirabilium rerum varietate condimus. Quid? cum

ornate ac copiose loquendi praecepta tradimus, ludere videmur, an ea docere, quae semper principem locum in omni bene instituta civitate tenuerunt? An nescimus, eloquentiam a gravissimis auctoribus rerum omnium reginam vocari? Haec enim est illa virtus, quae quamlibet in partem arbitratu suo flectit audientium animos, eosque pulchritudinis suae splendore obstupefactos, quibusdam velut habenis numerosae orationis regit. Haec illa est, quae consolatur moerentes, affictos excitat, jacentes erigit; quae sceleratis exitio est, innocentibus praesidio, improbis terrori, probis ornamento. Hac Cicero fretus Catilinae furores, et nefarie in patriam inita consilia dissipavit. Hac togatus superavit armatos: ut vel inimicorum confessione omnibus triumphis majorem adeptus lauream diceretur. Hac instructi qui sunt, majus omnibus Tyrannis imperium in homines obtinent. Siquidem Tyranni, possunt illi quidem corpora constringere, animis nullam adhibere vim possunt: hi vero dominantur in animis, quae ipsis honesta atque utilia videntur, ea non facere modo alios, sed etiam velle cogunt: illi invitis imperant, hi volentibus: illi et oderunt omnes, et odiosi sunt omnibus; hos in omne hominum genus beneficos, perpetua omnium benevolentia comitatur. Neque vero non qui eloquentiam contemnere se simulant, illius praestantiam intelligunt: sed quod assequi non queunt, invidiose vituperare malunt, quam ingenue de imbecillitate suarum virium confiteri. Orationis igitur meae summa eo redit denique: etiam si nihil aliud a nobis requireretur, quam ut explicaremus poetarum fabulas, et juventuti quasi vias, quibus ad dicendi facultatem pervenire posset, indicarem: tamen neque mediocriter Reipublicae prodesse nos, neque parvis in rebus contemnendisque versari. Nunc tantum abest, ut ea solum requirantur a nobis, ut nulla sit ars digna hominis liberaliter educati studio, cujus non aliqua cognitione oporteat tinctum esse eum, qui munus hoc cum laude sustinere meditetur. Itaque hoc inter nos et alios interest, quod alii eos tractant scriptores, quorum uno aliquo, de genere tota disputatio est. Non enim fere in libris Dialecticorum, Physicorumve, aut in iis, quibus medicinae jurisve civilis scientia continetur, quidquam reperias, cujus intelligentiam non ex illis ipsis, de quibus inscripti sunt, artibus repetere possis: at nobis ii quotidie sunt explicandi libri, qui cum scripti sint a viris omnium disciplinarum genere depromptos habent. Itaque caeteri etiam si eam unam artem teneant, quam docent, aliarum omnium sint omnino rudes, tamen sufficere posse suo muneri existimantur:

neque unquam aut medico turpe habitum est, nescire legere aut jurisperito vel medicinam, vel astrorum scientiam non tenere. Nos uni sumus, quibus omnis illa liberalium artium varietas non pertractanda quidem, ac pernoscenda penitus, sed degustanda tamen, et delibanda necessario est. Non longe abierimus. Superiore anno Ciceronis orationes in Verrem interpretati sumus. Quam multa ibi nos explicare meminerunt qui tum aderant, in quibus alios propemodum omnes juris civilis ignoratio fefellerat! Libros ejusdem de finibus nunc (ita ipsi interpretandos suscipimus. Quam multa nobis ex omnibus Philosophiae partibus depromenda erunt, quibus ignoratis hos quoque libros ignorari necesse est? Quid astrorum ratio? Quid terrarum situs? nisi qui haec utraque utcumque teneat satisne se quisquam idoneum poetarum interpretem profiteri potest? Et tamen usque eo alienis laboribus iniqui homines reperientur, qui ludere nos, ac jocari, et nihil in docendo aliud, quam puerilem voluptatem aucupari putent? Nam illud quoque minime praetermittendum est, quod a graviorum artium doctoribus neque ornata, neque elegans, neque multa quidem in Locis, Latina oratio postulat. Itaque ruant licet in dicendo, et impure, improprie, barbare loquantur: suo eis quodam jure licere creditur. At nobis dicentibus, sum qui quosdam quasi laqueos tendant, ut si quid exciderit parum expolitur, diem nobis continuo dicant violatae Latinitatis, quodque postremae iniquitatis est, peccare nos putant, nisi in iis etiam, quae subito fundimus, plurimi illigati sint, et verborum et sententiarum lepores. Quae cum ita sint, quis est qui non intelligat, si hominum expectationis hujus professionis satisfacere cupiamus, infinitos esse nobis labores exhaurientes? Desinant igitur, desinant isti alienae industriae contemptores, gloriae obtrectatores, comprimant vocem stultitiae atque invidentiae indicem. Vos vero, Patres amplissimi, pergite, ut facitis benignitate vestra labores nostros fovere: ut haec florantissima, et bonarum artium studiis deditissima juvenus, exercitationibus hisce nostris ad virtutem praeparata atque praeculta, vestram olim in hac felicissima Republica gubernanda sapientiam facilius imitari queat. DIXI.

OECONOMIA

ET USUS HUIUS ORATIONIS.

ARGUMENTUM.

Defensio litterarum contra earum vituperatores.

Permultos esse) Exordium ducit a discendi causa, nimirum quod nonnulli de litteris humanioribus contemptim sentiant, qui omnino refutandi. cum quod ad officii sui sit: tum quod ipsius senatus Veneti auctoritas agatur.

II. Sed quoniam) Propositio cum loco attentionis; litteras bonas profiteri, non esse rem ita facilem, vel infrugiferam, ut vulgus putat.

III. Contentio tripartita. Atque adeo) 1. Recenset causas, ob quas litterae vulgo contemnantur: Scilicet quod professores earum in nullo sint honore: quod res tractent inanes: quod praestet philosophiam, tanquam res digniores complexam, discere: ubi nominatim commendantur Logica, Physica, Ethica: addita duplici figura: una admirationis in laudem Philosophiae: altera irrisoris Professorum, qui jam dicti. *Haec fere est* 2. Concedit quod in Philosophiae laudem obiectum, dum modo et litteris tribuant aequum, *Nam primum* 3. Contra criminatores jam auditos defendit 1. Poeticam, a materia, et ipsorum Philosophorum, maxime Aristotelis

et Platonis, auctoritate: 2. Oratoriam, ab insignis ejus usu in docendo, hortando, consolando, defendendo: ab exemplo Ciceronis: a collatione eloquentiae cum potentia: 3. interpretes poetarum et oratorum, quod instructos eos esse oporteat tum rerum multarum cognitione, tum oratione emendata et eleganti, ubi collatio cum aliarum facultatum professoribus, denique sua ipsius experientia.

IV. Quae cum ita) Peroratio ad Scopum collimat. 1. Summam colligens eorum, quae dicta: 2. monens censores istos, ut aequius de his litteris judicent: 3. commendans earum magistros senatui.

Habes exemplum defendendi munus susceptum, ubi 1. recensenda judicant: 2. formandae controversiae status. 3. argumenta refutanda.

Nominatim potes ex oratione colligere laudem 1. φιλολογίας ab experientia doctrinae variae, et accurato usu linguae: 2. poeticae, a rebus quas continet, et ab auctoritate: 3. oratoriae, ab usu per omnem vitam.

DE PHILOSOPHIAE ET ELOQUENTIAE CONJUNCTIONE.

ORATIO IV.

Habita Venetiis Mense Octobri Anno MDLVII.

Si quis forte vestrum est, Auditores, cui admirabile videatur, quod cum caeteri ordinis mei homines in orationis fere alicujus, aut poematis explicatione versari soleant, eos sibi libros, quibus abditarum retrusarumque rerum ex uberri-

mis illis hausta Philosophiae fontibus tractatio continetur, interpretandi quidem caussa, vix esse attingendos putent: ego contra et altero abhinc anno quinque Ciceronis libros, quibus de summo bono in contrarias partes copiosissime disputatur, explicaverim, et hoc tempore Tusculanas mihi potissimum disputationis, in quibus hujus anni curriculum conficerem, elegerim: is, si mei consilii atque instituti causam rationemque cognoverit, simul et id, quod facio, probabit, et me, si aliter fecissem, justam doctorum et intelligentium reprehensionem nullo pacto effugere potuisse existimabit. Ego enim, Auditores, semper in ea fui sententia, praeclaram illam minimi communium contritarumque rerum scientiam, quam Philosophi et tenere se, et aliis tradere profiterentur, ita esse cum facilitate orate copioseque dicendi conjunctam atque copulatam; ut eas qui distrahere ac divellere conarentur, et vel eorum cognitionem sine ullo factae ac positae orationis instrumento consecrari se dicerent, vel verborum flosculis contenti, non aspirarent quidem ad reconditos sapientiae fructus, pessimum utrosque tum suis, tum alienis studiis consulere, et exitiale quasi corporis et animi dissidium inducere arbitrarentur. Igitur et ab ipso aetatis meae principio ita studiorum meorum rationem comparavi, ut exornandae orationis curam cum rerum investigatione jungerem: et postea omnibus, qui se in disciplinam mihi dederunt, auctor fui, ut eandem illam viam, quam praesertim praestantissimorum omnis memoriae hominum signatam atque impressam vestigiis viderent, ipsi quoque toto pectore, omniique animi contentione sequerentur. Animadvertam enim, et eos, quorum omnis in concinnitate vocum, et in verbis tanquam ad normam dirigendis, quadrandis, componendis consumeretur industria, ab iis, quibus cor, ut ajunt, saperet, ut leves futilesque contemni: et eos, qui se ita pernitius rerum indagationi tradidissent, ut de comparanda laute orationis suppellectile non laborassent, quasi agrestes ac barbaros quosdam ab omnibus elegantiorum hominum coetibus repudiari. Ego simul atque mihi publice manus illud adsignatum est, ut iter vobis ad ea studia praeirem, quibus exculti, Republicae aliquando usum aliquem afferre possetis: statim id consilium cepi, ut alternis annis modo Ciceronis Orationes, modo ejusdem ad Philosophiam pertinentes libros interpretarer. Itaque primus, ut meministis, annus in aliquot Verrinae accusationis librorum explicatione consumptus est. Secundo dissidentes veterum de summo bono sententias quinque libris expressas accurate persecuti sumus. Tertium Catiliariae sibi orationes vindicarunt. Hoc autem quarto, quem nunc felicibus

ingredimur auspiciis, quas vobis, Auditores, quam exquisitas, quamque praeclaras avidarum doctrinae mentium epulas apparavi! Decrevi enim, animos vestros ipsa sui cognitione pascere, eorumque vim ab omnibus rebus externis avocata, totam in seipsam colligere, et ad naturae suae contemplationem traducere, vos denique ipsos vobis ostendere, et illam divinae aurae particulam, quae in nobis omnibus latet, considerandam, cognoscendamque proponere. Executiendae nobis erunt omnes veterum Philosophorum bibliothecae, perlustranda omnis antiquitas, replicanda omnium veterum historiarum, monumentorumque memoria, ut sciamus, quid homines sapientissimi de humanis animis senserint, quibus rationibus et argumentis adducti divinos esse eos, et interitus expertes cum sibi, tum aliis persuaserint; exagitanda et coarguenda eorum caecitas, amentia, immanitas, qui alia in opinione fuerint; confirmandus ac muniendus animus adversus mortis metum; proferenda exempla eorum, qui mortem partim adventantem despiciunt habuerint, ac pro nihilo putaverint, partim etiam cunctantem cupide accersierint. Stulte illi quidem: sed tamen ut aperte ostenderent, se nullo modo de animorum immortalitate dubitare, ut corporeis vinculis exuti ac liberi, in illas sedes, in quibus puris a scelerum contagione animos post obitum versari acceperant, evolarent. O praeclaram disputationem, et vestro omnium concursu, studio, attentione dignissimam! Etenim si vere scripsit Aristoteles: magis expetendam esse quantulamcumque praestantium rerum, et remotarum a captu vulgi cognitionem et intelligentiam, quam communium et pervagarum quamlibet exquisitam tractationem: quis est, qui non videat, quantulamcumque cognitionem animi, quo nihil est divinae naturae propius aut similis, quamlibet accuratae aliarum rerum cognitioni multis esse partibus anteponendam? Et si nemo est, quem non vel nitido concepta speculo, vel periti artificis expressa manu corporis sui figura delectet: quanto jucundius quantoque suavius esse debet, expressam doctissimorum hominum ingenii animi sui quasi quandam imaginem contueri? Quid illud? quanti tandem faciendum putatis, quod cum vitam nihil magis conturbet, quam mortis metus, eas nos rationes, quibus ille pellatur, allaturos esse profitemur? Non si ne magnis haec meis laboribus, sudoribus, vigiliis fient; sed mihi cum rerum ipsarum pulchritudo, tum flagrantissima cupiditas studia vestra modis omnibus adjuvandi, omnem laborem non modo facilem ac tolerabilem, verum etiam dulcem jucundumque reddit. Alios vulgaria atque obsoleta delectent: vos mecum, Auditores, ad haec recondita et abstrusa contendite.

Illos humilia, nos sublimia; illos proclivia, nos ardua; illos in promptu posita, nos a vulgariis oculis remota delectent; illos deterreat et exanimet difficultas, nos exacuat et extimulet; illos frangat ac debilitet, nos confirmet ac reficiat labor; illi nihil sibi proponant, quod non quilibet unus e multis consequi possit; nos quidquid ignavi vel sperare audeant, nostro indignum studio esse ducamus. Sed quoniam nonnulli reperiuntur, qui, quod vel erroris caligine occaecati, haec Philosophiae cum eloquentia conjunctio, quam sit fructuosa, non vident; vel invidiae veneno suffusi, ad quae adspirare ipsi non queunt, ea praestare alios indignantur; vel denique, quod si omnia aliorum consilia atque instituta rependant, ita se demum sibi aliquam iudicii famam consecuturos esse confidunt: qua in re nobis laus ac commendatio debetur, ea in ipsa reprehendere nos atque accusare non verentur, clamantque regendos esse professionum fines, suisque quamque limitibus ac terminis coercendam, neque patiendum ut aut Philosophi, quae sunt eloquentium usurpent, aut disertis philosophica attingant, ejusque rei rationes quasdam afferunt, non admodum validas illas quidem, sed quae tamen aliquem minus peritum in fraudem inducere poste videantur: statui hodierno die, Auditores, vobis disceptatoribus atque arbitris adversus eos disserere, et quidem ea lege disserere, ut nisi eos non dicam ego, sed ipsa Philosophia eloquentiae armis instructa fregerit atque abjecerit, causam nullam dicam, quin illi praeclare sentire, nos desipere; illi considerate ac sapienter loqui, nos vaticinari atque insanire, illi studiis adolescentum optime consulere, nos iisdem vehementissime officere judicemur. Intelligentis autem, esse mihi cum duplici hominum genere negotium: quorum alii levem et ineruditam loquacitatem, alii inornatam et indisertam Philosophiam colunt. Adversus quos utrosque dum dissero, peto a vobis per eas ipsas artes, de quibus dicere institui, quarum utramque vobis maximopere cordi esse novi, ut studium meum attentione vestra excitetis, attentionem silentio indicetis. Primum autem congregiamur cum delicatis istis et mollibus, quos perinde ac parvos puerulos, severa et torva quodammodo Philosophiae facies ita deterret, ut ad eam propius accedere non audeant. Efficiemus enim de duobus alterum: ut aut fusi ac fugati, molesti nobis esse desinant, aut, quod malim, confirmati, ac bene sperare jussi, socios se nobis honestissimi laboris adjungant. Vos igitur alloquor, quicumque vocum illecebris tanquam aliqua dulcedine cantuum capti, ad eas, tanquam ad Sirenios scopulos, adhaerescendum putatis. Ecquid intelligitis, omnem orationem ex rebus con-

stare et ex verbis; rerum autem copiam et ubertatem non aliunde, quam a Philosophis peti posse; idcircoque esse Philosophiae cognitionem eloquenti futuro necessariam? Non enim ut lusciniis canendi, sic omnibus loquendi facultatem oblectationis causa natura concessit: nec tantum munus suum, tamque praeclarum ad aures modo demulcendas voluit adhiberi: sed cum eos ita fabricata esset, ut eis rationis societatem cum diis immortalibus intercedere voluisset, aptosque eos fecisset ad rerum praestantissimarum cognitionem adhibito studio consequendam: instrumentum etiam largita est, quo de illis rebus inter se disserere, easque alii cum aliis communicare possent. Placet autem hoc loco hujus disputationis principia paulo altius repetere, et ex ipsis Philosophorum libris causae nostrae firmamenta desumere, atque istis Philosophiae contemptoribus, earum rerum, quas contemnunt, specimen aliquod exhibere. Interjectum quodammodo et intermedium est hominum genus inter animantes consilii expertes et inter purissimas illas mentes ab omni corporis societate secretas; ita ut illis quidem superius perfectiusque sit, his autem inferius minusque perfectum. Nam illae quidem sensibus tantum degentes, nulla prorsus ratione ad intelligentiam et cognitionem progredi queunt, hae vero sine ullo sensuum adminiculo ac ministerio, simplicissimis notionibus, quaecumque ipsis ad intelligendum objecta sunt, apprehendunt. Homines autem possunt illi quidem ad rerum intelligentiam provehi, eoque sunt multis animantibus superiores: sed, quoniam immortalis ipsorum, et simplex, et caelestis animus, mortalis, et concreti, et terrestri domicilio corporis hebetatur, eo fit, ut ad cognitionem et scientiam sine sensuum ministerio pervenire non possit. Itaque recte Plato mentis internuncios, quasque satellites sensus nominavit, eosdemque duces ad veritatem esse dixit, ejus autem auditor Aristoteles pronunciavit, nihil intelligi, nisi prius aliquid sensu perceptum fuisset, quod quasi viam stravisset ad illud intelligendum. Idemque alio loco statuit, si cui sensum aliquem a primo ortu natura denegaverit, eidem necessario aliquam esse scientiam defuturam. Cum autem duobus tanquam itineribus ad scientiam pervenire liceat: quod alia reperimus ipsi per nos, quasque parimus, alia vero ab aliis accipimus quarum illam inventionem, hanc disciplinam vocant: necesse erat, ad earum utramque sensum aliquem accommodari. Sed cum caeteri ad eam rem minus apti forent, oculorum quidem sensus ad rerum praestantissimarum indagationem, aurium vero ad earundem, cum ab alio traderetur, perceptionem ab ipsa natura constitutus est. Instrumentum autem communicandarum

participandarumque animi notionum eadem natura orationem esse voluit: cumque caeteris animantibus sonos modo quosdam dedisset, quibus voluptatem, dolorem, desideria naturae, affectus denique indicarent: distinctam hominibus, articulatamque tribuit vocem, (unde eos Homerus μέροπας nominavit) quam cum ipsi arbitrato suo flexissent, atque variassent, quasque compacto statuissent quam cuique voci vim esse vellent, tum eo instrumento ad ea, quae animo concepissent, patefacienda uterentur. Sic fit, ut res quidem ipsae singulares percipiantur sensibus: quae ex perceptione existunt in animis rerum universarum notiones: ad eas vero evolvendas et in medium proferendas adhiberi debeat oratio: cuius usus cum ad eos tantum qui eodem tempore, iisdemque in locis viverent, pertinerent, hoc amplius machinata est hominum solertia, litteras, quae, ut voces notionum, sic hae vocum ipsarum essent notae: efficerentque, ut et absentes cum absentibus, et ii, qui multis ante saeculis floruisse, cum omni posteritate quasi colloqui possent. Ex hisce liquido constare arbitror id, quod in huius sermonis ingressione posueram: orationem non oblectandarum aurium causa nobis esse a natura tributam, sed ut animus, cum rerum cognitione saturasset, haberet, quo modo alios ad earum communicationem vocare posset. Quomodo autem poterunt aut quidquam communicare cum aliis, qui nihil ipsi, nisi loqui didicerint: aut quidquam egregium discere, nisi qui Philosophorum monumenta contriverint? Etenim qui sunt tandem scriptores illi, qui distincte ordinateque dicendi praecepta tradunt? Philosophi. Qui rerum admirabilium, quae in terris, mundoque fiunt, causas aperiunt? Philosophi. Qui herbarum, qui stirpium, qui animalium ortus, progressus, naturas, vires, utilitates prosequuntur? Philosophi. Qui de officio, qui de virtute, qui de ratione instituendae vitae, qui de moderandis affectibus disputant? Philosophi. A Philosophis omnis doctrina liberalis, a Philosophis omnis historia, a Philosophis omnis artium varietas sumi potest: ab his Oratores, ab his Imperatores, ab his Rerumpublicarum rectores exstiterunt: neque quisquam unquam aut in dicendo, aut in rebus gerendis excelluit, qui non prius in Philosophorum officina politus ac limatus fuisset. Ac mihi quidem saepenumero permirum videri solet, reperiri nonnullos usque eo excordes, ut Oratoris munus ab homine Philosophiae ignaro sustinere posse credant. Nam cum illi ipsi fateantur, tria esse, quae Orator dicendo efficere debeat: ut fidem faciat iis, qui audiunt; ut eos suavitate perfundat; et ut eorum animos aptis et accommodatis ad obtinendum id quod vult affectibus concitet: nullum est ho-

rum, quod mihi sine Philosophiae auxilio perfici posse videatur. An vero faciendae fidei erit idoneus, qui non illos a Philosophis propositos fontes animo et memoria contineat, ex quibus ad omnem disputationem incredibilis argumentorum copia emanat? Ratiocinationes autem contexere; et id, quod probandum suscepis, acute circumscripta conclusione conficere, tum ea, quae ab adversariis allata sint, subtiliter dissolvere, quorum tandem est, nisi Philosophorum? Neque vero video, quomodo delectare, nisi forte pueros, aut homines puerorum simillimos, queat inanis et nullo librata sententiarum pondere oratio. Quid ita? nempe quod, ut praeclare docet Aristoteles, is demum motus efficit voluptatem, qui perducit id, quod movetur, ad statum naturae ipsius accomodatum et congruentem. Itaque corpora cum aut exinanita sunt, aut redundant, tum perceptione cibi ac potionis, tum depulsione et ejectione superfluentium rerum lactantur; et in animis idem usu venire credendum est. Quid est autem, quod natura duce concupiscat animus, ad quod feratur, cuius perpetua quasi fame sitque teneatur? Doctrina nimirum atque cognitio: hic illi cibus, hic pastus proprius ac naturalis est: eo alitur ac reficitur, eo saturatur ac gliscit. Ergo illi tantum concionis animos insatiabili oblectatione devinciunt, quorum omnis sermo cum urbanitatis sale perspersus est, tum distinctus et illuminatus doctrinae notis, quorum ex ore, tanquam ex perenni quodam fonte, nunquam intermittente, nusquam insistente fluxu, novarum usque et admirabilium rerum copia incredibilis profluit: ii demum modo clamores faciunt, modo auditores admiratione percussos silere, et uno in obtutu defixos haerere cogunt. Illud vero, quod in Oratoris officio tertium ponitur, concutere audientes omni genere affectuum, eorumque pertractare intimos sensus, et quocunque collibuit flectere, quis unquam nisi Philosophia munitus consequetur? An vero vel accendere, vel restinguere iracundiam, vel incutere, vel excutere timorem, vel conflare invidiam, vel levare, vel ad misericordiam adducere, vel a misericordia abducere audientes, et eos quasi gubernaculo quodam linguae impellere arbitrato suo poterit is, qui non horum omnium affectuum causas rationesque pernoverit? Sed increbuit sermo quidam hominum imperitorum, qui ita dictitant, ut ne inspiciantur quidem Philosophorum libri, satis magnam tamen earum omnium rerum uberemque notitiam ex ipsis Rhetorum scriptis posse desumi. Quod si ita est, quid, quaeso, commovit veteres illos, qui dicendi laude caeteris antecelluisse perhibentur, ut tantam curam tantumque studium in audiendis Philosophis, et in per-

scrutandis penitusque cognoscendis eorum praeceptis consumerent? Quid Periclem illum, cuius in labris persuadendi deam sessitavisse dictum est, quem fulgurare, quem tonare, quem permiscere Graeciam Comici veteres tradiderunt? Quid igitur illum impulit, ut Anaxagorae se Physico erudiendum daret, eumque assecteretur, si ad illam, ad quam adspirabat, eloquentiae laudem, nihil in illius doctrina intellexerat esse momenti? Quid Demosthenem, quid M. Tullium commemorem? tantam in utroque dicendi copiam fuisse censeremus, nisi ille Platonem, hic Philonem, Diodorum, Possidonium, aliosque permultos nobiles Philosophos studiose ac diligenter audisset? Qui si ea, quae ab illis accipiebant, a dicendi magistris accipere potuissent, non ab alienis illa mutuari et corrogare potius, quam domo et a suis petere maluissent. Atqueruntur asperam quodammodo et salebrosam esse Philosophiam, inamoenumque illius studium, quodque nulla dulcitudine aut allicere aut allectos detinere animos possit. O molles ac voluptarios homines! Vos igitur in tanta rerum praestantia ac dignitate etiam delicias quaeritis? et quo vobis itinere ad sapientiam aditus patet, suscipere illud abnuitis, nisi viam videatis tum mollissimam et planissimam, tum rosis et violis constratam, quamque viridantes omni ex parte opacent patularum arborum comae? At etiamsi perpetuo per Athonis et Caucasii nives, si per ferventes Libyae arenas gradiendum foret, tamen, si viri essetis omnem laborem omnemque difficultatem contemneretis. Sed non patiar vos diutius in errore versari. Scitote enim, hoc studium, quod vos asperum et inamoenum putatis, ita esse dulce, itaque jucundum, ut nihil suavius, aut jucundius ne votis quidem conceptis expeti possit. Cui rei vel illud argumento sit, quod, qui se illi semel penitus tradiderunt, ii postea neque rei familiaris cura, neque honorum cupiditate, neque corporearum voluptatum blandimentis ab eo evocari queunt. Possem hoc loco evagari latius, et id, quod dixi, tum repetitis e veteri memoria, tum vivis ac spirantibus exemplis confirmare, nisi me temporis ratio brevem esse admoneret. Nunc igitur, quam poterimus brevissime, eorum refutemus errorem, qui se ita Philosophiae studio contentos esse ajunt, ut omnem orationis cultum penitus negligant. Quorum non unum genus est. Quidam enim nihil aliud dicunt, nisi verborum elegantiam Philosopho minime necessariam esse. Quidam etiam indecoram esse contendunt. Sunt, qui, cum eam non indecoram esse fateantur, fieri tamen negant posse, ut utriusque idemque in utroque excellat, et tum rerum scientia polleat, tum dicendi facultate praestet; idcircoque nolle se in ser-

quando eo, quod assequi nunquam possint, operam perdere. Cum primis illis non multum nobis negotii est. Nam ne nos quidem dicimus ita necessariam esse Philosopho eloquentiam, ut, ea si careat, nomen suum tueri ac retinere non possit. Sed profecto sordida hominum, planeque misera vita fit, si studia nostra necessitate tantum, non etiam commoditate et ornatu dirigantur. Casis contextis stramine, et angustis tuguriis, ac gurgustiiis, opertis etiam palustris, ut Scythae, aut, ut Cynici, doliiis, caeli defendere injurias possumus idque ad necessitatem satis est. Num ideo aedificandi artes repudiamus? In vestitu cultuque corporis, si nihil spectemus aliud, nisi ut imbres, ut nives, ut ventos, ut solem, ut frigus arceamus, satis fuerit, vel pellibus animalium corpus amicire: an quisquam propterea honestior civilem ea in re consuetudinem negligit? Sic et in hoc genere studiorum non in iis modo, quibus nullo modo carere, verum etiam in iis, quibus satis commodum carere non possumus, elaborandum: neque tantum necessitas, verum etiam dignitas, et pulchritudo spectanda est: praecipue cum omnibus propemodum in rebus decorum et elegantiam cum summa utilitate natura ipsa copulavit. Hos igitur sine ulla contumelia dimittamus: tantum monemus, ut, si in omnibus vitae partibus ornatus rationem habendam esse ducunt, in studiis quoque eam omittendam non esse, facto refellendi fateantur. Isti nobis acrius insectandi sunt, vehementiusque repellendi, qui dedita opera barbariem in loquendo diligunt, et non aliter se Philosophos visum iri putant, quam si dictione inquinatissima utantur, et, ut sues in luto ac coeno, sic ipsi in orationis sordibus volutentur. Antiquis temporibus quoddam stultorum genus fuisse proditum est, qui pallore ac squalore horridi, pannis obsiti, semper illoti, semper intonsi, semper impexi, illo ipso incultu ac neglectu corporis, Philosophorum nomen in vulgus assequebantur. Non valde dissimilis est eorum amentia, qui orationem nullo studio excultam, nulla diligentia expolitam, nullo artificio elaboratam, Philosophiae professoribus convenire ajunt. Atque illi tam ornandae orationis studium nemo olim, qui aliquo inter Philosophos loco haberetur, neglexit. Nisi forte quis Epicurum et eos, qui ab eo sunt, abiciat: quos ergo vix in hominum, in Philosophorum quidem numero nullo modo, habendos esse censet. Est autem operae pretium audire, quomodo hanc suam tam praeposteram, tamque absurdam opinionem confirmant. Gravis alicujus et severae matronae Philosophiam similem esse ajunt, quam omnis fucus dedeceat; quae nativa pulchritudine

contenta, augere eam pigmentis et lenociniis non labore. Ut incultos et horrentes solitariosque lucos plus habere majestatis ac venerationis, quam nitidas et viridicatas, et digestas in quincuncem arboribus consitas silvas; sic squalentem, et ut ita dixerim, impexam, nescio quomodo augustiorem et majestatis pleniorē videri, quam comtam, et quasi unguentis delibutam orationem. Quibus nos ita responsum volumus: non si calamistro intortus capillus, et buccae minio ac cerussa fluentes, et vulsa supercilia, et quaesitus arte dentium candor matronam dedecent: contiguo illuviem et situm, ac sordes decore. Est et suus non modo matrifamilias, verum etiam viri cultus. Et, ut reprehendendus sit, si quis quotidie radatur ad speculum, quod tamen Africanum fecisse accepimus, et faciem feminibusque laevatis in publicum prodeat: sic si quis Patroclum illum imitari velit, quem cavillans Aristophanes, nunquam in vita lavisse dicit, ita ut nunquam os, nunquam manus abluat, nunquam sudorem detergeat, nemo sit, qui non faedum illius adspectum, et tetrum ac virulentum, qui ex eo afflabitur, odorem abominetur. Neque vero nos a Philosophia exigimus, ut verborum puritatem ac similitudinem aucupetur, neque ut in rotundandis periodis occupetur, neque, si agrestem esse illius et inconcinnam locutionem nolumus, effeminatam et canticorum similem volumus: neque tam ut rerum praestantiam verborum splendore illuminet, quam ut ne illam orationis impuritate contamineat, postulamus. Tu mihi, cum rebus cognitu dignissimis dicere ingressus sis, ea verborum portenta evomas, ut, qui aderunt, non hominem loqui, sed asinum rudere existiment: et tamen ea fatuitate atque impudentia sis, ut homines polite dicendi cupidos despicias, istud, quod tu facias, voces philosophice loqui? Nam illud, quod in eo majestatem quandam, et quasi religionem inest vis, vide ne potius impium sit, ut vasa Deo dicata impurimanibus, ita Philosophiam impuro sermone tractare. Enimvero, si ea demum sacra ac religiosa sunt, quae ornatu careant, removeatur aurum a templis: gemmae, signa, tabulae, dona denique omnis generis removeantur. Sin hoc vel cogitare nefarium est: fateamur id, quod ratio quodammodo ipsa praescribit, neque opes usquam melius, quam in Dei cultu, quae dicendi copiam praeclarius quam in excolenda exornandaque Philosophia collocari. Superest, ut iis satisfaciamus, negant, Philosophiam cum eloquentia posse conjungi; necesse quoque quā alteram ex animo colat, ei esse alteram deferendam: qui ad utramque animum adjecerit, ne utraque ex hoc periculum esse. Qui cum haec dicunt, si de sui tantum imp-

nii imbecillitate loquerentur, ferendi essent, nunc, cum ex se ipsis alios metiantur, et, quod se praestare posse diffidunt, id universe ac generatim fieri non posse pronuntiant, in eo quam vehementer errent, admonedi videntur. Usque eo ne rerum veterum, et ejus ipsius, quam profitemini, Philosophiae imperiti estis, ut summam in Philosophis veteribus exstitisse dicendi vim ac copiam nesciatis? Equis unquam Platonem, aut Philosophiae scientia, aut dicendi facultate superavit? de quo Cicero bonus imprimis aestimator eloquentiae ita magnifice sentiebat, Jovem ut ipsum, si Graece loqui vellet, non alio quam Platonis sermone usurum esse diceret. Quid Aristoteles, non et ipse dicendi praecepta unus omnium optime tradidit, et ea dicendi copia fuit, ut eum idem Cicero auro fluentem fluvium nominarit? non Xenophontis summi Philosophi ore Musas quasi locutas ferunt? non Theophrastus a loquendi divinitate nomen invenit? non posterioribus seculis eam in Carneade vim fuisse proditum est, nullam ut unquam rem confirmandam suscepit, quam non probaverit, nullam impugnandam, quam non everterit? Sed quid vetera et externa exempla conquirimus, cum recentium et domesticorum copia suppetat? Haec civitas quam multos et olim protulit, et quotidie profert, qui ut nemini, quin utraque laude praestiterint, ita omnibus, utra potius praestiterint, ambiguum relinquunt! Quorum vos, adolescentes, per Deum immortalem, exemplum imitamini, neque committite, ut Veneta civitas, quae semper toto orbe terrarum habita est foecundissima virorum omni virtutis et doctrinae laude praestantium parens, per vestram ignaviam, atque desidiam ista tam praeclara laude spoliatur. An vero vos, illis orti majoribus, qui nihil unquam sibi dulce praeter virtutem et eruditionem putarunt, quidquam virtuti, quidquam eruditioni anteponendum esse ducetis? An exterae nationes, non alio potius, quam Venetorum hominum exemplo, ad eas colendas excitari atque inflammari solent? Hic sedem virtutis, hic domicilium litterarum, hic seminarium quoddam praestantium virorum esse omnes uno consensu gentes exterae confitentur. Hanc vos tam praeclaram, tamque magnificam laudem, quae ad hunc usque diem, semper et crevit et floruit, vestra culpa decrescere ac deflorescere patiimini? Non per illos Contarenos, Barbaros, Bembo, Donatos, caeterosque heroas, consecrata ad omnem posteritatis memoriam nomina, qui nunquam in caelum hominum praedicatione conscendissent, nisi, quamdiu vixere, illam, ad quam mea vos cohortatur oratio, Philosophiae cum eloquentia conjunctionem, posthabita omni alia cogitatione, coluissent. Hos spectate, adolescentes,

hos intuemini, horum de gloria dies noctesque cogitate, et ad eam vestra industria exaequandam contendite. Habetis in hac civitate publice constitutos homines eruditissimos, qui vobis in illo iunere duces optimi esse possint. Quorum me in societatem, licet valde ipsis omnibus imparem, quando ipsa Respublica vocavit, et eo me collocavit in gradu, unde possem in ipsius civitatis oculis voluntatis erga vos meae quotidianas significationes dare: equidem non parcam labori: abjectisque aliis omnibus curis, quantum conniti atque efficere potero, tantum conferam ad ingenia vestra omni in genere disciplinarum liberalium, quantum quidem in me fuerit, excollenda. DIXI.

OECONOMIA.

ET USUS HUIUS ORATIONIS.

ARGUMENTUM.

Consilium de Philosophiae et Eloquentiae conjunctione.

Si quis Exordium *συμπληρωμα* est, a consilio praesenti in interpretandis Tusculanis quaestionibus: ubi 1. propositio consilii per dissimilitudinem aliorum professorum sui ordinis, qui solis oratoribus et poetis enarrandis contenti sint: 2. ratio, quod semper Philosophica cum oratoris conjugenda duxerit: id quod et ipse fecerit, et aliis ut facerent, auctor fuerit: 3. Expositio ab incommodis, si alterutrum omitatur, ubi excursus de methodo, qua hactenus in docendo usus, quando Verrinis actionibus subiunxerit libros de finibus, et nunc absolutis Catilinariis, Tusculanas quaestiones explicare velit, unde primi libri argumentum et commendationem inserit.

11. Sed quoniam Propositio, ubi 1. statum controversiae format per antithesim sententiae adversariae (*cujus res causae inseruntur*) et suae, arbitrio auditoribus concessa: 2. deinde controversiam dividit in duas partes: 3. petit audientiam.

111. Ecquid intelligitis Contentio pro Philosophia duabus constat: 1. Quod res suppleat, de

quibus dicendum, tali forma: Quod oratori res suppleat ad dicendum pertinentes, id ei necessarium est. Philosophia id facit. Et Major habet excursus de differentia inter homines, Bruta et Angelos de qua rationis instrumentis, quae sunt in inquirendo sensus, in communicando oratio et litterae. Minor augetur inductione: ubi anaphora et communicatio. *Ac mihi quidem* 2. officia oratoris regit, quae sunt, docere, delectare, movere. Ad docendum pertinent loci et enthymemata Philosophorum; ad delectandum copia bonarum rerum, ubi similiter do a cibo et perenni fonte: ad movendum, disputationes de affectibus. His adduntur duae prolepses.

Sed increbuit Una quod res ex Rhetorica campis disci queant cui respondet ab exemplis praestantissimorum oratorum, qui philosophiae operam dederint, ut Periclis, Demosthenis, Ciceronis.

At queruntur Altera quod philosophiae studium sit difficile et inamaenum Ubi 1. negat consequentiam, quod non statim res bonae propter difficultatem, quam habent

contemnendae. 2. tuetur contrarium, quod philosophiae studium dulce et jucundum sit argumento ab experientia.

Nunc igitur Contentio pro Eloquentia triplici prolepsi conficitur. 1. Quod philosopho non sit necessaria: quod ita concedit ut in philosopho si non eximiam, mediocrem tamen facundiam requirat, saltem propter commoditatem et dignitatem, cujus in omni vita ratio habeatur, idque probat exemplis rei architectonicae et vestimentariae. *Isti nobis* 2. quod eloquentia philosopho indecora sit: ubi 1. gravissime invelitur in philosophos barbaros, comparans eos cum suis et priscis Cynicis: 11. improbat pariter horridam et fucatam orationem; mediocriter ornatam probans: ubi similitudo cultus corporis agrestis, exquisiti, et mundi, insertis contrariis exemplis Scipionis et Patrocli, et similitudine vasorum sacrorum, quae minime impuris manibus tractanda. *Superest ut iis* 3. quod utrumque studium impossibile, ubi exemplis agit eorum, qui simul philosophi et disertis fuerunt. Hi sunt Plato, Aristoteles, Xenophon, Theophrastus, Carneades.

1v. Sed quid vetera Peroratio. 1. Concisis pluribus exemplis extraneis, laudat tempus. Venetorum propter doctos pariter et disertos viros. 2. Hortatur adolescentes, ut tales cives imitari velint: 3. pollicetur iis suam in utroque studio juvando operam.

Potes hinc quatuor orationum materias capere.

1. De tribus ornamentis hominis: sapientia, virtute, eloquentia. Sapientiae pulchritudo inde constat. quod lux mentis sit: unde in docendo veritas, in rebus agendis salutaria consilia, in omni vita ordo ac decorum. Haec illustrari possunt antithesi stultitiae, unde errores, perversa consilia, et totius vitae confusio. Testes sunt domus, scholae, et respublicae, quas sapientes, aut stulti administrant.

Virtutis pulchritudinem arguit, quod sit animi sanitas, unde 1. omnes laudabiles actiones: justae in

contractibus et judiciis, fortes et constantes in tuendo munere et officio: moderatae in rebus ad voluntatem affluentibus: 2. laetitia et tranquillitas conscientiae; 3. bona fama. Addatur antithesis, quantus morbus sit vitium: quam faedas actiones edat: quam mentem turbet: quam famam denigret: insertis in utramque partem exemplis.

Eloquentiae dignitas hinc patet: quod per eam cum aliis agimus, et mentem nostram commode declaramus: quod rebus docendis lumen addit: laudandis decus: vituperandis turpitudinem: suadendis spem: dissuadendis metum: consolandis robur: petendis efficaciam: accusandis odium: defendendis misericordiam: denique hominum animos in potestate habet, et quocunque vult, flectere valet.

11. Quibus gradibus pervenire ad cognitionem aliquis possit.

Primus gradus est vis intelligendi, et notitia principiorum nobiscum nata. Alter est sensus, oculorum praesertim et aurium: ut legamus doctorum hominum scripta: ut doctos etiam audiamus. Tertius est meditatio et discursus, ut quomodo unumquodque se habeat, et ex quibus causis, quidque inde consequatur accurate expendamus, et cum aliis conferamus. Postremus est experientia in nostris et aliorum negotiis.

111. De tribus officiis oratoris. Primum est docere et demonstrare, Verum, honestum, utile, justum: prout aliquid sciendum, imitandum, agendum, judicandum venit. Alterum est delectare, perspicue et morate dicendo. Tertium est movere, rapiendo auditorem in amorem vel odium: admirationem vel contemptum: spem, metum, iram, misericordiam.

1v. De gradibus ad eloquentiam. 1. Res discendae sunt ex philosophia et aliis disciplinis. 2. Comparanda est copia bonorum verborum et phrasium. 3. Ars ipsa discendi in disertis hominibus observanda, eorumque acumen, methodus, perspicuitas, vis, et ceterae virtutes imitandae.

PRO FRANCISCO II. GALLIARUM REGE AD PIUM
IV. PONT. MAX.

ORATIO V.

Habita Romae Postridie Kal. Maj. Anno MDLX.

Omnes quidem Christianos Principes, Pie Pontifex maxime, credibile est accepto delati tuis maximis virtutibus honoris amplissimi nuncio, admirabili quadam laetitia perfusos esse: nec eorum fuisse quemquam, quin, laetitia sublatis in coelum manibus, omnium rerum moderatori Deo singularibus verbis gratias egerit, quod sacrosancto Cardinalium Collegio eam mentem dedisset, ut te potissimum deligerent, quem in ista dignitatis sede celsissima concordibus suffragiis collocarent. Sed quanto nostri Reges observantia erga Romanam Ecclesiam, et insigni atque assiduo defendendae ornandaeque illius studio ceteros ex omni antiquitate superarunt: tanto Francisci II. Regis, te Pontifice declarato, majus quam pro virili parte gaudium fuit. Quare, etsi non dubitabat, quin tu de clarissimo viro, Episcopo Engolismensi, Oratore apud te suo, cujus fidem et integritatem tibi plane perspectam esse novit, animum suum erga te, et erga hanc orbis terrarum principem Ecclesiam, et optime, et libentissime cogniturus esses: tamen ut illustriorem etiam, et expressiorem significationem voluntatis suae omnibus hominibus daret, judicavit, sibi faciendum esse, ut ad te ex suis eo proprie nomine ejusmodi quempiam mitteret, in quo et dignitas inesset ea, quae ad tantum munus obeundum requiratur, et aliae praeterea caussae, propter quas eum tibi unum ex omnibus gratissimum atque acceptissimum fore confideret. Misit, igitur clarissimum, et nobilissimum equitem, Joannem Babonem a Burdaesia, ejus quem modo nominavi Episcopi fratrem, arcanorum regni, et regionum omnium consiliorum participem, cujus in maximis rebus gerendis Virtutem, et fidem exploratam habet, quique praeterea pietate, et observantia erga hanc Sedem neque fratri, neque cuique mortalium cedit. Quorum ego amborum permissu, relictor non tam equidem tibi, Beatissime Pater, quam universae Christianae Reipu. quae pristinum illum splendorem suum, qui magno bonorum omnium moerore, apud plerasque gentes, pravus opinionibus corruptas, magis ac magis in singulos dies ob-

solescebat, brevi se, tuo ductu atque auspiciis recuperaturam, non dubitanter sibi de tua praestanti bonitate ac sapientia pollicetur. Summa plane omnia, ac prope divina in eo requiruntur, qui clavum in Ecclesiae navi teneat; cujus a nutu pendant leges; cujus ad pedes Reges ipsi se abjiciant; cujus arbitrio pandatur caelum; qui denique supra omne humanae dignitatis fastigium evectus, Dei personam inter homines sustineat. Nam si divinae litterae a quolibet Episcopo tantam integritatem ac virtutis perfectionem exigere volunt, nullus ut in omni ejus vita reprehensioni pateat locus, neque gravitatem ejus muneris digne a quoquam sustineri posse tradunt, nisi quem pietas, prudentia, justitia, uno verbo, virtus suis omnibus numeris absoluta commendet: quid in eo, qui omni tempore cum summo imperio tractare gubernacula Ecclesiae debeat, cujus vita caeteris omnibus pro exemplo, voluntas pro lege, vox pro oraculo futura sit, quanto haec omnia requiri majora, et divinitati propiora censemus? Itaque, ut alia, sic hoc quoque sancte ac sapienter institutum est a majoribus, ut quoties de summo Pontifice in demortui locum eligendo ageretur, interea dum ea de re amplissimus Cardinalium ordo deliberaret, nullus intermitteretur dies, quo non omnes, et privatim et publice precarentur a Deo, ut eum ipse gregi suo praeficeret, quem dignissimum, quem ad publicam concordiam et tranquillitatem aut constituendam, aut conservandam aptissimum, quem denique, quantum humana conditio fert, sui simillimum judicaret. Quod si ejusmodi Pontificem ulla unquam tempora desiderarunt, nostrorum certe is status est, ut nunquam magis ex istius Sedis auctoritate universi orbis salus pendisse videatur. Non enim Petri navis, ut solebat, placido mari, secundis conspirantium ventorum flatibus impulsam fertur. Horribiles eam procellae, et turbinum vis, vel exercitissimis metuenda rectoribus, agitat: ut quanquam a naufragio quidem nullum periculum est, non mediocriter tamen animos teneat metus, ne tam saeva tempestas multos mortales, novarum opinionum fluctibus involutos, in ea brevi praecipites abripiat, unde postea nec enatare ipsi, nec evadere atque emergere alieno auxilio possint. Quo nos omnes divinae bonitati majores agere gratias convenit, quae, deploratis prope jam rebus, certe quidem in summum discrimen adductis, et extrema spe pendentibus, cum gubernatorem dedit, quo meliorem, et ad haec omnia in medium convertenda accommodatorem, non dicam reperire, sed ne optare quidem, aut etiam cogitando informare poteramus. Jam nunc igitur percipimus mentibus ejus diei laetitiam, quo gentes illae, quae tum

fallacibus improborum hominum sermonibus in laqueos erroris inductae, tum fortassis etiam, quorundam e nostris licentiori, et dissolutiori vivendi genere offensae, absciderunt seipsas a corpore Ecclesiae, et adversus eam impium ac nefarium bellum susceperunt, mutato consilio, ad sanitatem redeant, et erroris sui veniam petentes, deposita omni contumacia, sanctissimis pedibus tuis osculum figant. O praeclarum illum triumphum, et cum omnibus, tum iis praecipue, de quibus agitur, optabilem! Non enim tu illos opprimere, sed oppressos erigere; non in servitutem abducere, sed a teterrima servitute in veram libertatem asserere; non perdere, sed servare vis; non eorum sanguinem fundere, sed ne sanguis JESU CRISTII frustra pro eis effusus sit, efficere; non retortis post tergum manibus, collo catenis gravato, ante currum ducere, se iis ipsis vinculis, quibus impediti tenentur, exsolvere meditaris. Quibus igitur ipsis, nisi in eo ut vincantur, nulla spes salutis est: credimus usque eo prae fractos ac pervicaces fore, ut ad extremum aperire, per obstinationem animi malint, quam cedendo, et obsequendo servari? Immo vero certa spes est, cessuram tandem aliquando rationi temeritatem, luci tenebras, mendacium veritati. Quantam ille dies non terris modo, sed caelo ipsi hilaritatem allaturus est! Nam si, cum unus aliquis, qui a recto vivendi tramite deflexerit, in viam redit, innumerabiles illas legiones Angelorum exsultare ac gestire gaudio credimus: quid tandem facturas esse auguramur, cum tot hominum miserabiliter nunc in suam perniciem ruentium millia resipuerint, et unde Satanae instigatione discesserant, eo se Sancti Spiritus afflatu instincta receperint? Age igitur, optime maxime Pontifex, praeripe posteris tuis hanc gloriam, et quod aliquando fieri necesse est, id ut te potissimum Pontifice fiat, enitere. Addatur decus hoc annualibus nostris, ut in eis olim legatur, pestilentissimas opiniones, quae, quasi contagione quadam paulatim serpentes, per omnes propemodum Christiani nominis provincias pervaserant, auctoritate tua disjectas, dissipatas, extinctas, exterminatas fuisse. Damnentur votorum suorum per te omnes verae pietatis studiosi, qui multos jam annos nihil ardentius a Deo, quam concordiam, et harum dissensionum finem efflagitant. Signetur hoc praecipue titulo Pontificatus tui, ut, si quis quondam non expresso nomine Pium quartum intelligi velit, eum Pontificem dicat, qui affectis, et aegrotis Ecclesiae membris tam salubrem medicinam adhibuerit, ut etiam ea, quae desperata videbantur, integra et incolumia conservarit. O nos beatos, cum illa, ut speramus, evenerint! O te Pontificem modis omnibus maximum ac be-

tissimum! Quae futura est tam barbara, aut tam longinqua natio, quo non, tam divini beneficii, a te in totum hominum genus collati, fama perveniat? Quae tam ingratae litterae, quae de tuis laudibus conticescant? Quae tam surda posteritas, quae clamores nostros admiratione virtutis ac felicitatis tuae excitatos non exaudiat? Maguam vero tam praeclarae rei et suscipiendae occasionem, et ex animi sententia conficiendae spem tibi offerre tempus ipsum videtur. Nam superioribus annis, cum duo Christianorum maximi potentissimique Reges, gravi et diuturno bello inter se contenderent; caeterorum autem Principum non fere quisquam esset, qui non ad alterutram partem aut suapte voluntate inclinaret, aut aliqua officii ratione adduceretur, aut etiam necessitate traheretur; cum undique armorum fulgor, strepitus, terror, omnium oculos, aures, animos, praestringeret, obtunderet, consternaret; cum quibusdam locis, pauciores jam reperirentur, qui fructus ex agris perciperent, quam qui agros ipsos aut sua, aut aliena caede quotidie cruentando pinguiore efficere: eveniebat, ut in illa rerum omnium perturbatione et improbi et conscelerati homines opinionum suarum venena per omnes populos fidentius atque impudius spargerent, et Principes, aliis cogitationibus occupati, ad coercendam illorum audaciam animum convertere non satis commode possent. Habet in se bellum cum alia mala plurima, tum illud inprimis, quod et male animatis hominibus affert peccandi facultatem, et plerumque Principibus connivendi necessitatem. At nunc, cum divino numine, atroces illi bellorum impetus resederint; cum illa tam diu exoptata pax, caelo demissa, eorum animos, qui odiis, ut videbantur, implacabilibus dissidebant aeterno, ut speramus, foedere conjunxerit: quis non inteligit fore, ut Principes, aliis curis soluti, ad purgandas provincias suas, et ad omnes impiorum dogmatum fibras elidendas, omnes radices evellendas, atque excidendas toto pectore incumbant? Quod quidem Franciscus, Rex Christianissimus, et jam nunc diligentissime facit, et diligentius atque animosius in dies facturum se esse profitetur. Meminit enim, eis se majoribus editum, qui, ut sectas religioni nostrae inimicas extirparent, ut Christiani nominis fines quam longissime propagarent, ut Apostolicae Sedis auctoritatem sanctam atque inviolatam praestarent, nullam sibi unquam difficultatem pertimescendam, nullum periculum detrectandum, nullam dimicationem refugiendam putarunt. Au ille cum vetera illa Christianae pietatis columina, Childebertos, Marcellos, Pipinos, Carlomannos, aliosque innumerabiles heroes, haeresium extinctores, verae fidei assertores

res, Pontificiae dignitatis vindices ac propugnatores memoriam repetat; eorumque se sanguinem ac progeniem esse cogitet, quorum pro Christi doctrina expeditionibus, bellis, victoriis totus terrarum orbis nobilitatus est, et, ut vetera taceantur, cum se Francisco primo prognatum, Enrico secundo natum recordetur, duobus post hominum memoriam praestantissimis Regibus, quorum utriusque tanta tamque insignia exstiterunt in Ecclesiam promerita, maximo animo majorum suorum vestigia non persequatur? Ille vero faciet; nec adaequare modum eorum gloriam, verum etiam, si fieri possit, superare conabitur, quique se principem inter Ecclesiae filios locum obtinere intelligat, ut illo se bonore dignissimum praestet, omni studio elaborabit. Tu modo, Pater Beatissime, pro tua singulari, et eximia sapientia, quid ad compescendos tumultus, et ad statum Ecclesiae componendum utilissimum sit, statuito. Notum est, maximas saepe, et perniciosissimas in Ecclesia dissensiones rite convocato ex omnibus Christianae ditionis partibus Episcoporum Concilio sedatas fuisse. Eodem remedio si tibi nunc quoque aegrotis exulceratisque rebus subveniendum esse videatur, nihil est, quod Regi gratius, aut optatius possit accideret: neque tibi dubium esse debet, quin ipse omnes vires suas eo collaturus sit, ut quaecumque ab ejusmodi Concilio decreta fuerint, pie inviolateque servantur. Omnino autem, Beatissime Pater, quaecumque obedientia ab optimo, et obsequentissimo filio praestari potest, eam tibi Rex summa fide, summaque constantia praestiturus est, idque se semper facturum esse, per hos clarissimos, et ornatissimos viros, oratores suos, sanctissime pollicetur. Tu vicissim perge, ut facis, et Regem ipsum, et universum Galliae regnum paterna caritate complecti. Multae sunt causae, quae te, ut id facias, excitare debent. Primum ipsa muneris amplissimi, quod te Deus in terris sustinere voluit, ratio. Deinde ardentissimum illud studium, quod semper usque a Clodoveo viguit in Regibus nostris, adjuvandi Romanam Ecclesiam: ut, quoties ita tempora tulerunt, se regnumque suum in apertum discrimen objicere maluerint, quam Ecclesiae laboranti deesse. Qua ex re illud assecuti sunt, ut, et ipsis, et eorum posteris primus inter Ecclesiae filios locus, nemine dissentiente, tribuatur. Valere etiam apud te debet illa nominis sanguinisque conjunctio, quae inter te, et sanctissimam, omnique laude ac praedicatione dignissimam feminam Catharinam Regis matrem, intercedit. Nam cum ei, ne quidquam unquam optatius fuerit, ut tu ipse omnium optime nosti, quam ut te tertium e gente sua summum Pontificem videret: neque majorem laetitiam attulerit, quam cum

intellexit, se id, quod tantopere optaverat, consecutam: aequum est, tanto illius erga te studio parem a te voluntatem referri. Possemus et alia eodem pertinentia proferre, nisi ea jam mutuae inter te, et Regem voluntatis testimonia utrinque data essent, quae neminem dubitare patiuntur, quin et ipse tibi dicto audiens futurus sit, et tu eum paterna benevolentia prosecuturus.

Haec habuimus, Beatissime Pater, quae tibi Francisci II. Christianissimi Regis nomine exponeremus. Nunc, cum idem Scotiae regnum obtineat, una ipse cum Maria uxore, a qua illud dotis nomine accepit, omnes tibi ejus, et opes, et copias deferunt, seque omnibus in rebus auctoritati tuae libentissime obtemperaturos, omnemque tibi, quae a filiis debetur, obedientiam praestituros pollicentur. Nos, ne rursus orationem a capite arcessere necesse sit, quaecumque de Galliae regno diximus, eadem, ut de Scotiae quoque regno dicta esse existimes, obsecramus. DIXI.

O E C O N O M I A

E T U S U S H U J U S O R A T I O N I S.

A R G U M E N T U M.

Gratulatoria nomine regis Gall. ad recens creatum Pontificem.

1. *O*mnēs quidem Exordio 1. docet, maxime inter omnes gaudere Gallum: 2. qui exinde legatum magni nominis miserit: 3. ejus ipse nunc interpretis sit.

II. *Gratulor*) Propositio: Pium Pontificem factum cum totius Ecclesiae bono.

III. *Summa plane*) Contentio quinque ambitus habet. 1. Docet quam difficile munus sit pontificium, recensendo partes officii, comparando Papam cum inferiori episcopo, denique allegando morem supplicandi tempore electionis. *Quod si ejusmodi*) 2. Addit, quam difficilis ea functio in praesentia sit propter Ecclesiae perturbationem, ubi allegoria nautica. *Quo nos*) 3. Lactatur de Pio, quo Pontifice speret meliora, ubi boni sacerdotis. *Age igitur*) 4. Hortatur Papam, ut laboranti Eccles. succurrat: quod id Ecclesiae utile, ipsique Papae in

omnem posteritatem gloriosum futurum. Nam superioribus) 5. Questus de praeteritis bellis inter Caesarem et Gallum, prolixè promittit de Gallo, exemplo majorum.

IV. *Tu modo Pater*) Epilogus 1. petit a Papa decerni concilium, tanquam optimum praesentium temporum remedium: 2. spondet a rege obedientiam, utque vicissim Papa Regi favere velit: quod id ad officium Papae pertineat: quod rex ea natus familia, quae Ecclesiae Romanae semper studiosa: postremo quod regis mater Catharina cognata pontificis: 3. Commendat eidem regnum Scotiae.

Habes exemplum ita gratulandi principi, ut simul officii cum commone facias, et temporum difficultatem deploras, et te aliosque ei commendes, eaque omnia cum singulari modestia ac observantia.

PRO ANTONIO REGE NAVARRAE
AD PIUM IV. PONT. MAX.

ORATIO VI.

Habita Romae Postridie id. Decemb. Anno MDLX.

Quo tempore Joanna Regis uxor missis ad summum Pontificem literis sua manu subscriptis se et Catholicam esse profitebatur, et se nunquam a S. R. E. obedientia descituram pollicebatur.

SI quantum laetitiae Pontificatus tuus Antonio Regis Navarrae, et Joannae ipsius uxori attulit, Beatissime Pater, tantum eis commoditatis ad eam laetitiam nulla interiecta mora tibi significandam, tempora tribuissent: nihil omnino habuissent antiquius, quam ut ad te statim mitterent, qui tibi summam honorem, huic amplissimo Cardinalium Collegio summam prudentiae ac iudicii laudem, universae Christianae Reipublicae magnam et prope exploratam antiquae dignitatis recuperandae spem suo nomine gratularetur. Sed quoniam, quantum ex optimis et ad sedandas horum temporum discordias aptissimi Pontificis creatione gaudium caperent, in ipsorum probitate, ac fide positum fuit; quam vacuum tempus, et ad legationem ejus causa subito decernendam idoneum haberent, non fuit: judicaverunt, si temporibus suis parerent, et quod recenti re facere cum magnopere cuperent, non satis commode poterant, in diem differrent, nihilominus ea causa testificationem voluntatis suae aut sibi honorificam, aut tibi jucundam, atque acceptam fore. Et vero, Beatissime Pater, si apud te, et apud hoc sanctissimum, augustissimumque concilium non ex vulgari opinionibus, sed ex veritate unaquaeque res penditur, gratulatio paulo serius facta, non tam propter tarditatem aliquid illa novitatis suavitate, ac dulcedine deperdere, quam propter maturitatem aliquid auctoritatis, ac fidei acquirere videtur. Etenim qui tibi, cum primum ad istum caelo proximum terris locum divino consilio sublatus es, gratulabantur, eum tantum gaudii sui causam asferre poterant, quod certo sperarent fore, ut qui te per totam vitam omnibus maximis honoribus dignissimum praebuisses, eum consecutus, quo nullus amplior exoptari potest, tantam dignitatis amplificationem virtutis accessione, cumlares. Magna prorsus illis, et illustra-

suppeditabat argumenta, cur ita crederent: neque non firmissimis fundamentis nitebatur incredibilis illa spes, quam de futura Pontificatus tui felicitate conceperant. Sed quantum interest inter ea quae futura creduntur, et ea quae jam sunt; quanto experta jam et explorata, quam sperata et expectata, majorem laetitiam in animis hominum commovent; quanto certius et verius homines praeterita, et praesentia commendare, quam de futuris affirmare pronunciare possunt: tanto plus ponderis ac fidei habere debet ea gratulatio, quae tibi fit, annum prope jam integrum ex ista sanctissima sede universum orbem sapientissime gubernanti, quam illae, quae tum fiebant, cum homines, qualem esse te plus plusque in dies experiuntur, talem futurum esse prospicerent, quasque augurarentur. Neque vero haec in eam sententiam ideo circa amediutantur, quod non libentissime facturi fuerint Antonius Rex, et Joanna Regina Navarrae, ut, quemadmodum nulli Christianorum Principum concedebant, qui majus ex tua dignitate gaudium percipisset: ita nemini, quantum per locorum intervalla licuisset, concederent, qui tibi citius de illius adeptione gratularetur: si quam solutae ipsis et liberae voluntates, tam soluta etiam, et nullis impedita difficultatibus tempora fuissent. Sed ita cogitarunt: si rerum suarum incommodo maturarent id facere, ipsi tibi, qui maxime probare studium suum cuperent, pro tua in se paterna caritate, ubi rem cognosces; inusitatem fore celeritatem sine ulla necessitate cum ipsorum incommodatione susceptam. Nunc autem miserunt ad te, clarissimum, et spectatissimum virum, Petrum Albertium, propinquum suum, quigenibus tuis suppliciter advolutus, tibi, vero Jesu Christi in terris Vicario, certissimo Petri Apostolorum Principis successor, communi totius Ecclesiae Christianae pastori, ac gubernatori, debitam obedientiam suo amborum nomine praestaret, atque exhiberet: tibi quoque huic Sacrosancto Collegio confirmaret, Antonium Regem, et Joannam Reginam Navarrae, uti veros Ecclesiae filios decet, tibi semper dicto audientes futuros: neque ullam evenire posse rem tantam, quae ipsos ab hujus sanctae et Apostolicae Sedis observantia, et ab ea, quam sibi per manus a majoribus traditam, summa firmitate ac constantia perpetuo retinuerunt, persuasione divellat. Hic ego, Beatissime Pater, si orationis vela pandere, et quasi aperto invecus mari, per eorum Principum laudes, quorum nomine apud te verba facio, decurrere instituiam, vereor, ne, cum dicendi principium vel facillime reperero, exitum reperire non possim. Nam quae tandem nominari potest ullo in genere virtus, quae non in eorum utroque ita emineat, ut ad quam-

cunque se quis animo et cogitatione converterit, ea demum excellere ac praestare videantur? Sed quoniam et ipsi nos hoc tempore suae modo voluntatis interpretes, non etiam suarum laudum explicatores esse voluerunt, et eorum virtus excelso atque illustri sita loco, satis ipsa per se nullo adhibito aliena praedicationis lumine in oculos omnium incurrit: laudandis ipsis, quod verissime facere possem, supersedebo: tantum ex veteribus historiis nonnulla proferam, ex quibus intelligatur, et ab iis illos ortos esse majoribus, et in eorum opes atque imperia successisse, qui sibi posterisque suis amplissimam gloriam nulla re magis quam frangendis, ac domandis nostrae religionis hostibus, defendendaque Apostolicae Sedis dignitate pepererunt. Quis est enim ita veteris memoriae ignarus: ita in superiorum temporum historiis peregrinus atque hospes, qui Divi Ludovici Gallorum Regis optimi ac sanctissimi res per Ecclesia fortiter gestas, si minus scriptorum monumentis cognoverit, at auditione certe aliqua acceperit? Cujus viri per omnem vitam domi forisque spectata virtus, et vivum maxima laude cumulavit, et confecto hujus vitae curriculo in caelestium concilio collocatum ad Divorum religionem et sanctam montem consecravit. Ab eo igitur, et Antonius Rex, et Joanna Regina Navarrae, duobus quasi rivis ex eodem capite manantibus originem ducunt, ut non sine divino consilio sanctae Regis soboles in plures familias sparsa atque diducta, post trecentos propemodum annos matrimonii foedere copulata, in unam eandemque domum denuo coaluisse videatur. Etenim tanti herois progeniem quam latissime fundi ac propagari oportebat, ut a stirpe generis, ac seminis quamplurimis populorum rectoribus integra illa et incorrupta religio, quae in ea fuerat, ingeneraretur; et aequum erat, ex ea profectos tantum dem aliquando rursus inter se conjungi, ut exstarent, qui et utraque stirpe possent Divo Ludovico generis sui auctore, et principe gloriari. Quod si mihi fas est, Beatissime Pater, audiente te, in hoc augustissimo religionis antistitu consensu divinae attingere, et de Divorum sensibus, ac cogitationibus aliquid dicere: credo equidem Divum Ludovicum, pro caritate illa, quae beatos ne tum quidem deserit, cum spes, et fides finem suum consecutae deficiunt, credo, inquam, eum caelo in suos intuentem, horum de quibus loquimur Principum conjunctione laetari, et assiduis hoc a Deo precibus exorari, ut a se orti per sua vestigia gradientur, utque in vero cultu non tantum ipsi se, populosque suos contineant, verum etiam illius propagationem primam sibi omnium rerum putent. Inde fit igitur, ut et Galliarum Reges ejus gloriae, quae con-

servanda, et propaganda religione paritur, principatum sibi praeter caeteros appetant: et qui eis genere proximi sunt (arctiori autem eos, quam Navarrae Rex, et Regina, necessitudine attingit nemo) nulla in re magis elaborent, quam ut se perpetuo ejusdem laudis societate dignissimos praestent. Nam quid ego nunc Ludovicum, Philippi et re et cognomine Animosi Galliarum Regis filium, D. Ludovici nepotem, Eburovicum Comitem, Regem Navarrae, a quo per multos gradus nunquam interrupto successionis ordine, haereditas regni ad Joannam Reginam pervenit; eum igitur cur mihi pluribus verbis commendandum putem? Quid ejus Philippum filium? Qui non tantum regni, verum etiam patriae atque avitae virtutis haeres, pro Christianae pietatis defensione cum Granatae Rege, acerrimo per id tempus Christianorum hoste, magnum et durum bellum, summa et fortitudine et prudentia administravit. Theobaldi vero Campaniae Comitis, qui et ipse Navarris regio imperio praefuit, virtutem quis se unquam satis pro dignitate laudare posse confidat? qui cum totam prope aetatem in oppugnandis Christi adversariis consumsisset, ejusque rei causa, usque in Africam invictum exercitum duxisset, multa praelia commisisset, multas victorias reportasset, tandem esacro bello, ad quod D. Ludovicum comitatus fuerat, rediens, paucis post eum diebus ad Superos evolavit. Fuit, fuit illa semper, et adhuc est, in Navarrorum Regibus virtus, ut religionis defensionem alia omnia posthaberent: pro ea, quoties ita res ferret, non fortunas modo suas, verum etiam sua capita sine ulla cunctatione in quodlibet periculum offerrent. Neque vero ita eos animatos esse mirabitur quisquam, qui cognoverit, nunquam eos ipsa regni sui insignia adspicere posse, quin recordentur antiquae majorum suorum virtutis, et laborum, quos illi pro religione nostra maximos maximeque memorabiles pertulerunt. Ita enim memoriae proditum est, Castellae regnum in Hispania quondam a triginta barbarorum Regibus, cum atque Imperatore Smaragdo, occupatum fuisse. Unde vique se tota reliqua Hispania, quae Christianorum erat, potituros esse confiderent: Sanctium Navarrorum Regem, collecto esse magis quam numeroso exercitu, adversus eos profectum rasset, nunquam se ex bello, nisi parva victoria, reversum. Excogitaverant barbari cum alia multa ad prohibendas nostras incursiones aptissima, tum catenas quasdam ferreas, quibus ita vias omnes occluserant, ut equitatu, quo plurimum valebant nostri, omnis adempta spes faciendae in hostem irru-

ptionis videretur. Sed nihil virium habent adversus providentiam subdola et astuta consilia: debiles sunt omnes adversus constantiam machinae, imbecilla et inutilis adversus fortitudinem multitudo. Deo duce per medios hostes sibi et suis viris ferro faciens Sanctius, non prius destitit, quam barbaros vivos, fugatos, castris exsutos docuit, victoriam non in mutationibus operibusque bellicis, sed in causae bonitate positam esse; qui pro Christi nomine dimicarent, eorum impetum non posse ne collatis quidem in unum aliorum omnium viribus sustineri. Superatis igitur, et in potestatem redactis hostibus omnium nostrorum et imperatorum et militum incredibilis cursus ad Sanctium factus est: alius amplexari eum, alius genua accidere, alius fortem illam dexteram Barbarorum amplexu mitricem, Hispaniarum liberatricem, victoriae confectricem exosculari; qui propter multitudinem propius accedere non poterant, vultu, oculis, manibus, corpore, quascunque poterant, animi sui significationes dabant; una omnes voce bellatorem fortissimum, et imperatorem invictissimum consalutabant. Inde cum de dividenda praeda agi coeptum esset, quanta erat, quantam triginta potentissimorum Regum collatum unum in locum opes coacervate potuerant: nemo erat in universo exercitu, qui non ita sentiret, itaque praedicaret, quatenus tamcumque sibi partem ex ea vel deposceret, vel etiam si jure sumeret Sanctius, nunquam tantum ad eum perventum esse, ut non multo plus ipsius virtuti praeclarisque factis haberetur. Erat in castris Barbarorum auri, argenti facti, etique permagna vis; gemmarum maximi pretii admiranda multitudo, multum tapetium, multum conchyliatae vestis, multum peristromatum, ut est illa etiam in bellis luxuriosa generum armorum omnis generis optimorum et exquisitissimo artificum fabricatorum infinitus prope numerus, equi praestantes pernitenti, phalarum, ephippiorum, caeterorumque ornamentorumque equestrium incredibilis copia; captivi longe plurimi, ex quibus ingens pecunia confici posset: quibus omnibus ex rebus, summo consensu obsecrabant. Ille, alacri vultu, cum gratiam sibi illam exercitus voluntatem significasset: Non me, inquit, barbararum opum cupiditas, ut in hoc bellum ingrederer, in prima acie stans corpus meum telis hostium objicerem, duxit, Christianae mihi pietatis ardor, et hujus pulcherregionis ab injusto immanium belluarum dominatu vindictam studium, faces ad eam rem, et stimulos subdiderunt. Nunc cum id, quod volui, divino beneficio, et vestra, milites, virtute consecutus sum: non committam, ut majori animo

armatorum et stantium copias, quam inermium et jacentium spolia contempsisse. Ornamento sint ista primum immortalis Dei nostri Divorumque templis ac delubris: ut partim in sacrariis reposita, partim e tholis pendentia, propagent in omne tempus memoriam nostri: posterosque nostros ad suscipiendam semper magno animo religionis nostrae defensionem exsuscitent. Ditet caetera egenos et exhaustos, pro suis quemque meritis, milites: ut, cum juventutis suae firmitatem in periculis et laboribus consumserint, habeant olim, quo senectutis infirmitatem in tranquillitate atque in otio sustentare possint. Ego quidem, quod ad me attinet, praeter has catenas, quas spectantibus adjuvantibusque vobis perfregi atque perrupi, et praeter illam gemmam, illam, quam meis manibus deieci, illic jacentem videtis, (haec autem dicens, ostendebat illis prostratum, et in sanguine suo involutum exanimum Smaragdum) nullam omnino mihi mercedem, nullum praemium, aut postulo, aut appeto. Ergo ad conservandam tam nobilis victoriae memoriam, simulque ad incitandos successorum suorum animos, et ipse postea catenas pro insignibus gestavit; et instituit, ut iisdem insignibus caeteri post se Reges uterentur. Ac quoniam eo in proelio praecipuum quem dixi barbarorum ductorem Smaragdum sua ipse manu obruncaverat, ejusdem nominis gemmam medio illarum catenarum complexu voluit contineri. Quin etiam propter hanc aliasque similes victorias, Regibus Navarrae honoris ergo tributum est, ut inungantur, coronentur, consecrentur. O beatum illud saeculum, cum Christiani et Principes, et populi sine ullis discordiis, sine ulla opinionum varietate ac discrepantia, summo consensu, omnes vires suas ad proferendos Christianae ditionis terminos conferrebant. Nostra aetas et Christianos Principes alios aliorum viribus collisos attritosque vidit, et in populis, ne quid abesset miseris nostris, gravissimas pestilentissimasque seditiones ab improbis hominibus, qui cupiditatibus suis falso religionis nomen praetexerent, concitatas. Quibus malis finem per te impositum iri, Pie Pontifex optime et sanctissime, omnes ita confidunt, ut, si haec spes fefellerit, omnia, quae possunt evenire, miserrima maximeque detestanda vereantur. Erexistiani Concilio. Injecisti spem, fore, ut haeresium peste sublata, sacrosanctum JESU CHRISTI nomen eodem animo, eadem voce, iisdem ritibus ab omnibus invocetur. Agedum, Beatisime Pater, ita te Deus ille, cujus tu personam in terris sustines, quam diutissime, et quam felicissime Ecclesiae suae praesese velit, urge constanter, ut facis, istud propositum: omnem-

que diligentiam adhibe, ad prohibendum, ne tam tetri mali contagio latius serpat. Memento, te nostrum omnium communem patrem, et pastorem esse: nostram omnium salutem ab eo tibi commissam, ac creditam, qui cum Deus esset, humana natura assumpta, quin sanguine suo viam nobis in caelum paraderet, non recusavit. Omnia speramus a te excitatum iri, quae jacere sentis, tantis tamque diuturnis diffensionibus perculsa atque prostrata. Videre jam videmur illud tempus, cum per te constitueretur Ecclesiastici ordinis auctoritas, confirmarentur veteres ritus, pravae opiniones abolerentur, concordia, ne unquam postea dissolvi possit, severis legibus vinciatur. Multa perdidit Ecclesiasticus ordo et ornamenta dignitatis, et praesidia stabilitatis suae: quae nisi per te recipiat, a nemine sibi restitui posse censeat. Ad ea autem recuperanda cum caeteris Principes Christianos tibi affuturos esse credimus; tum Antequius Rex, et Joanna Regina Navarrae, se Regnumque suum, et Bearniam, et quascumque denique summo cum imperio obtinent provincias in tua potestate semper fore, seque, ut patet, est, obsequentissimos Ecclesiae filios, auctoritati tuae nunquam non libentissime obtemperaturos esse, sanctissime pollicentur.

DIXI.

OECONOMIA ET USUS HUIUS ORATIONIS. ARGUMENTUM.

*Gratulatoria nomine Navarraei, conjuncta cum quadam
excusatione.*

i. *Si quantam*) Excusat gratulationem seram, quod per tempus et inopiam idonei legati citius non potuerit: quod haec serior plus momenti habeat: quod regis difficultatibus Papa pro aequitate suam viam daturus.

ii. *Nunc autem*) Promittit a rege fidem et obedientiam erga Papam.

iii. *Hic ego*) Ad confirmandum, laudat reges a suis virtutibus, et

familiae primae auctore Ludovico Pio, cognatisque aliis, in quibus princeps est Sanctius, fortitudinem et abstinencia Hispaniensi clarum ubi de catena et gemma Navarrae rum insignibus.

iv. *Quibus malis*) Commendat Pontifici pacem Ecclesiae, eamque ad rem promittit opem a regibus. Habes exemplum excusandi officium serius factum, et fidem, suspecta, liberandi, denique commendandi a claris majoribus.

DE MORALIS PHILOSOPHIAE LAUDIBUS:
CUM EAM DOCERE INCIPERET.

ORATIO VII.

Habita Romae xvi. Kal. Decemb. Anno MDLXIII.

V Eteri consuetudine receptum est, ut omnes, qui artem aliquam publice docendam suscipiunt, eam primam habeant concionem, qua rationem instituti sui cum ejus, quam se tradituros esse profitentur, artis laude conjungant, eoque quidquid habent in dicendo virium conferant, ut in ea cum utilitatis et emolumenti, tum dignitatis et amplitudinis longe plurimum inesse confirmet. Quae consuetudo etsi minime reprehendenda mihi quidem videtur, quod omnia laudanda sunt, quae ad amplificandam honestarum artium dignitatem, et ad excitandum in hominum animis earum studium pertinent: tamen illud habet incommodi, quod, dum omnes promiscue iisdem fere afficiuntur laudibus, ejusdemque rei gloriam diversarum artium homines ad suam quisque traducere ac transferre conantur: fit, ut in vulgus elevetur omnium auctoritas; et ut, quoties aliquis de quacunque arte quippiam honorifice ac splendide dicere ingressus est, circumfusa multitudo ita eum loqui opinetur, non quid ita sit, sed quod eam tunc artem ornandam celebrandamque susceperit, idem de alia dicturus, si alia sibi extollenda et exaggeranda esset. Ergo, ut qui comœdias aut tragoedias spectant, cum histrionem aliquem in proskenio auro ac purpura fulgentem viderint, facile intelligunt, illa ornamenta ipsius propria non esse, sed futurum, ut etque illis indueretur quilibet alius e grege, qui ad tempus eam personam sustineret: ita, qui ejusmodi orationes audiunt, cum hanc aut illam artem magnificis et exquisitis exornatam laudibus vident, statim judicant, nihilo magis eas in hanc, quam in illam, convenire; futurumque ut eadem de qualibet res dicerentur, cui orator, tanquam choragus, eas quasi participio in mentem venirent, propemodum in eam me sententiam adduxerant, ut eam Philosophiae partem, quae ad confirmandos mores, instituendaeque vitae rationem pertinet, quotidianis disputationibus, quantum meae vires ferent, illustratundum arbitrarer; verentem, ne cum suis eam modo ac

Tom. I.

propriis laudibus extulissem, communes tamen illae nonnullae tralatitiae viderentur. Simul autem illud cogitabam, si qui nondum pervidissent, assidua, et diligens harum praeceptionum tractatio quantum momenti habeat ad bene beateque vivendum fore, ut brevi eis pro me res ipsa loqueretur: ex qua multo id eos melius, multoque perfectius, quam aut ex mea, aut ex cujusquam oratione cognituros. Sed ab ea me sententia abduxit amicorum aliter sentientium auctoritas, qui cum alia multa, tum hoc argumentum attulerunt: tum haec ipsa Philosophia praecipiat, non esse cuiquam temere a publica consuetudine discedendum, minime convenire, qui eam se traditurum profiteretur, eam in ipso quasi vestibulo illius praecepta migrare. Quocirca dicam hodierno die breviter et modice de moralis Philosophiae laudibus, deque fructibus, quos illa suis cultoribus pollicetur; sed philosophico magis, quam oratorio more: non ut ei quidquam alieni assingam, aut quae ipsius propria sunt, amplificandi causa in majus extollam: quorum alterutrum si coner, ipsa mihi Philosophia, ut est veritatis amantissima, tanquam Achilli Homericæ Pallas, manum injiciat: sed ut modo ac simplici orationis genere, quale veritatis proprium est ait Euripides, ea, quae ad rem facere videbuntur, exponam. Primum igitur non artium modo, sed omnium omnino humanarum rerum dignitatem atque praestantiam ex fine, ad quod earum quaeque dirigitur, quemque sibi proponit, pendere spectari arbitror oportere: ut, quanto cujusque finis praestantior ac diviniore est, tanto ipsa caeteris excellere judicetur. Quod posito, (est enim ita perspicuum, ut probationis non indigeat) quis unquam reperietur tanta vi praeditus ingenio tanta eloquentiae copia instructus, qui se de Philosophia, ipsius dignitate, verba facere posse confidat? Non enim sibi opes ac copias, quae et saepe possessoribus suis exitio sunt, et tam multis casibus eripi possunt; non honores et imperia, quae, quod concupiverint, multi, quod aspernatus sit, non unquam vituperatus est; non quidquam denique proponit ejusmodi, quo et carere sine probro, et abundare sine gloria liceat: sed eam, ad quam omnes adspirant, quam sibi omnibus expetunt, ad quam omnes suas actiones, omnia consilia referunt, felicitatem. Quanto igitur caeteris omnium bonis antestat felicitas, tanto Philosophia caeteris artibus antecellit. Quod si tanto studio coluntur artes quaedam, quae nihil sibi aliud, quam lucrum, et rei familiaris amplificationem, tum incertam, tum laboris ac periculi plenam proponunt, quanto haec studio digna est, qua parantur verae illae opes animi, quae non furto eripi, non incendio absumi, non naufragio

absorberi possunt, quaeque certam rectamque viam continent ad persequendum id bonum, quo caetera omnia continentur? Si tanto in honore medicina est, quod habere levationem morborum, quibus tentatur corpus, bonaeque valetudinis ac firmitatis tum effectrix esse, tum conservatrix creditur: qui tandem honores excogitari poterunt ea arte digni, quae se in animis idem effecturam esse proficitur? Nam et praestantior corpore animus est; et hujus, quam illius, multo plures morbi, multoque periculosiores. Quod si cui forte dubium est, excutiat ille paulisper intelligentiam suam, secumque reputet, quam saepe unius hominis ambitio, avaritia, libido integras funditus everterit civitates. His autem et similibus morbis medetur Philosophia, eamque in suis efficit animi firmitudinem, quam non voluptatum illecebrae, non dolorum faces, non divitiarum splendor, non obscura et contempta paupertas, non honorum sitis, non ignominiae metus, non vitae cupiditas, non mortis terror convellere ac labefactare possit. Ut enim Olympi cacumen poetae semper quietum esse ajunt; propterea quod altius sit, quam ut eo vis ventorum tempestatumque perveniat: sic Philosophorum animus sublimior et excelsior est, quam ut istos flatus sentiat furentium, et de rebus abjectissimis inter se humi digladiantium cupiditatum. Stat ille, ut in medio mari edita et altissimis defixa radicibus rupes: cujus summa fluctus ne attingunt quidem; infima sic verberant, non ut eam commoveant, sed ut ipsi frangantur. Novit Philosophus vulgarium voluptatum blanditias partim puerilium oblectamentorum similes esse, indignas non modo quas consecrentur, sed quas respiciant viri; partim cum dedecore ac turpitudine conjunctas, ut satius sit, quovis dolore lacerari, quam venenata ac pestifera earum suavitate mulceri. Habet alias ex sese proprias ac perpetuas voluptates, easdemque sincerissimas, nullaque ne minima quidem permistione molestiae contaminatas, quas ex ipsa virtute, et ex honestis actionibus carpit: iis fruitur, iis mentem pascit, iis se oblectat, eas solas caras ac jucundas habet. Nam ut in beatorum insulis dicuntur esse arbores quaedam ad aspectu jucundissimae, quarum in ramis toto anni tempore cernere est alios fructus mites jam, et ad maturitatem perductos, alios maturescentes, alios pubentes adhuc, et in primum se florem induentes: sic in eorum, qui vere ac se honestae ac laudabiles confectae jam sunt, et absolutae, aliae in eo sunt ut absolvantur, aliae inchoantur adhuc et informantur, primisque, ut ita dixerim, lineis designantur. Itaque aliarum recordatione ac conscientia, aliarum tractatione ac praesentia,

aliarum meditatione et prospicientia sic afficiuntur, nihil ut sibi praeterea jucundum aut amabile existunt. Immensa etiam illa et inexplebilis accumulandarum opum aviditas, quam incertum est, copia an inopia magis incedant, radices agere in animo Philosophiae praeceptis consito et exulto non potest. Quid ita? Nimirum quia haec id vel praecipue in suorum animis inserit, naturales opes et terminatas esse, et facile parabiles; eas qui adeptus sit, nihil ei amplius appetendum; non qui plurimum habeat, sed qui minimum desideret, ditissimum esse; nihil magnificandum, quod aequè pessimus atque optimus quisque consequi possit. Neque tamen eorum consilium probat, qui aut aurum in mare abjecisse, aut possessiones suas incultas ac desertas reliquisse memorantur: haec enim aut ignavos hominum videntur, aut pecunia uti nescientium: quorum utrumque in vitio, non in laude ponendum est. Ac fuere quidam etiam, de quibus illa narratur, Philosophi: sed rudior illa quaedam, et simplicior Philosophia tum fuit, politior nostra haec, et ad usum civilem accommodatior: quae docet, opes si quis aut a parentibus acceperit, aut industria sua quaesierit, aut alia quapiam honesta ratione ad eas pervenerit, non ad perpendendas aut rejiciendas esse, sed ita habendas, ut virtutis non ut luxuriae, administras. Nam illud mihi quidem permixtum videri solet, quid ita veteres illi judicant, non posse simul et rem habere, et in sapientiae studia incumbere: quod mihi etiam videntur, quo facto summam divitiarum contemtionem significare ac praese ferre voluerunt, eo ipso indicant, nimiam quandam erga eas naturae suae propensionem, si numerum in arcam condere non poterant, ut non omnes cogitationes suas in eandem arcam includerent: neque, quamdiu patrium monium habebant, imperare sibi, ut aliis rebus contemplandis ac cognoscendis vacarent. Equidem nunquam eum militem laudaverim, neque fortem habendum duxerim, qui adversarium a se quam longissime amoveat, ne cum eo manus conserat: sed eum potius, qui et congrediatur, et vincat. Neque video, qui minus impedimento sit egestas studiis, quam divitiarum. Necesse est enim, qui, unde vivat, non habet, eum si vitae subsidia aliunde quaerere: in quo quantum temporis perit, tantum de sapientiae studiis detrahit. Melius igitur Philosophia, cui qui se regendos permittunt, ii opes, si non habent, non requirunt; si habent, utuntur ut decet: neque magis quam torquentur, aut augendi cupiditate, aut amittendi metu. Quid ego nunc de perturbatrice humanarum rerum, optum mi cujusque ingenii corruptrice, concitatrice bellorum, etiam ambitione quam semper virere in eorum quos semel

cupavit animis, neque unquam consenescere, gravissimus auctor ait Thucydides, verba faciam? Nunquid illud unquam praecepta irrigaverint? Imo vero etiamsi antea subjecti ab ea ignis aliquid forte conceperit, id totum instillata Philosophia restinguet. Ea enim magistra ac praeceptrice cognoscimus verum decus, veramque gloriam in sola virtute positam esse: eam qui consecutus sit, quid alii de se judicent, non admovendum laborare oportere: praecipue vero despiciendam levis et imperitiae multitudinis temeritatem, quae, ad mandandos honores caeco saepius et inconsiderato impetu, quam certo et explorato iudicio fertur. Praeclare et sapienter Cato malle se discere, quaerere homines, cur sibi posita non esset statua, quam si quaerent, cur posita fuisset. Eodem animo sunt veri omnes Philosophi: esse se, ut de Amphiarao ait AEschylus, quam videri optimos malunt; honores autem et magistratus aut non petunt, aut alienae, non suae utilitatis causa petunt; neque si adepti sint, exsultant: neque, si repulsam tulerint, anguntur animo, sed placate et moderate ferunt; aut, si quando dolent, Reipublicae dolent vicem, non suam. Caesarem ferunt, cum Pontificatum petiturus ad comitia descenderet, matri dixisse, illam eo die, aut Pontificem habituram filium, aut exnem illam tum praesagire ac praecognoscere licebat, ambitionis postea effecerit, videmus. At Cato, in petitione praeturae eundem Vatinio posthabitus, aequissimo ac moderatissimo animo tulit. Ita sunt Philosophi. Maximam voluptatem in praetermittendis voluptatibus, maximas opes in quieto, ac contento suis animo, maximam gloriam in non ambienda gloria ponunt. Satis honoratum putant esse, qui honore dignus sit; satis magnam Regem, qui seipsum regere; satis potentem Imperatorem, qui cupiditatibus suis imperare possit: qui vero eis placidum unquam excutere, imposuerit, ab eo omnes aliorum victorias triumphosque superatos. Quod si libidinem, avaritiam, ambitionem pestes quasdam ac furias esse novimus, quae Philosophiae, quae se omnes earum conatus repulsuram, omnem humanam vitam conturbent: quantus honos habendus, quicquid repressuram, omnia semina elisuram, non magis quam se latius orationi meae campus ostendat, si, quaecumque hoc loco se offerunt, persequi, et in singulis insistere atque commemorari velim. Nam cum virtus nulla sit, de qua non splendide, et ornate dicere; nullum vitium, in quod non gravi-

ter, et copiose inveni liccat: quidquid de eorum utrolibet dici potest, idem ad Philosophiam laudandam accommodari potest: quam virtutis indagatricem, vitiorum expultricem Latini nomen omnium eloquentissimum vere ac merito nominavit. Sed non committam, ut cuiquam videar transilire eos terminos, quos initio pepigi: potiusque reprehendi me patiar, quod multa, quae fusius explicare licuisset, compresserim ac coarctaverim, quam quod in ulla re dilatanda evectas sim longius iusto, neque satis mihi temperare potuerim. Nunc illud mihi etiam atque etiam considerare: caeterarum omnium artium fines, neque eos modo, sed omnia prorsus, quae bona putantur in vita, nisi quis Philosophiam vitae ducem habeat, pestiferam ac perniciosam esse. Da homini non Philosopho opes ac copiam, da honores atque imperia; da firmam valetudinem; da gladiatorum totius corporis robur; da multarum magnarumque rerum cognitionem ac scientiam; da flexanimam illam, ut potest vocant, et omnium rerum reginam eloquentiam; da quid in filiis parentum votis optari solet: quo ejusmodi gloria in talem hominem congesseris, eo illura magis et in suam et in aliorum perniciem armaveris. Opibus abutetur ad suam libidinem explendam; imperiis ad alienam libertatem opprimendam; firmitate et robore ad obeunda facinora; scientiam et eloquentiam dicendi ad circumveniendos cives suos, ad perturbandam Rempublicam, ad omnia denique tum sacra, tum profana permiscenda, et evetenda convertet. Da haec eadem viro, minimeque fucato Philosopho: deum quendam ad beneficium humano generi e caelo demissum esse dices. Atque hoc illud est, quod in Alcibiade minore sive Plato, sive Xenophon disputat, ea quae suapte natura bona sunt, sine scientia ejus quod optimum est, quam eandem et Philosophiam esse in tuo, ad perniciem, non ad salutem, valere. O praeclaram laudem Philosophiae, cujus ope ne mala quidem nocere, quae detracta, ne bona quidem prodesse possunt. Merito dixit Plato, nullum a Diis datum esse hominibus ea majus aut praeclarior donum. Merito Cicero, unum diem ex ejus praeceptis etiam immortalitati anteponendum. Neque vero non illud ejus, de qua proprie sermo nobis institutus est, Philosophiae laudem ac commendationem facit, quod omnia propemodum quae a veteribus de Philosophia honorifice dicta sunt, ad hunc pertinent, quae in vitae ac morum emendatione versantur. Nihil enim Plato, cum illam nobilissimam vocem, tanquam ex oculis, edidit, tum demum beatas civitates fore, cum aut regnarent Philosophi, aut Reges philosopharentur, intellexit tum id eventurum, cum Reges aut in disserendi subtilitate

aut in pervestigandis rerum naturalium causis occupati essent: quae quanquam praeclarae sunt, longissime tamen absunt ab eo, ut beatas Respublicas efficere possint: sed, cum virtutis pulchritudine incensi omnes vires suas ad eam non cognoscendam modo, sed exercendam, excolendam, propagandam contulissent. At contra quidquid inanibus imperitorum ac maledicorum sermonibus adversus Philosophiam jactatum est, quoscumque in eam aculeos scurrilis quorundam libido conjecit, quidquid ad minuendam ipsius dignitatem veteris comoediae licentia effudit, id omne, si diligentius excutitur, ad Dialecticos potius et ad Physicos, quam ad Politicos, pertinere videbitur. Quod si ullus in orbe terrarum locus est, ubi Politicen florere, suamque dignitatem obtinere deceat, Romae id, Romae potissimum fieri debet: cui urbi a primo ipsius ortu divino permissu datum est, ut aliis imperaret; unde leges, unde iura, unde religionem caeterae nationes, et olim petierunt, et nunc petunt; unde quondam exstiterunt tam multi clari viri, qui haec praecepta, quae nos tradituri sumus, exemplo suo comprobant. Nostite enim putare illa lumina, Camillos, Curios, Fabricios, Fabios, Scipiones, Laelios, caeterosque praestantes viros, quos olim haec urbs innumerabiles tulit, quorum quotidie nomina auditis, facta legis, monumenta ceruitis, statuas tanta cum admiratione intuemini, quod de Philosophia neque disputarunt fere, neque scripserunt, eo minus Philosophos fuisse. Vita illi, non oratione; factis, non dictis; moribus, non sermonibus philosophabantur: quod pulcherrimum ac verissimum est philosophandi genus. Integritatem, iustitiam, fidem, fortitudinem, omnem denique virtutem et colebant ipsi, et alios colere jubebant. Eo ad tantam maiestatem atque amplitudinem pervenerunt, ut pleraeque gentes, quod ipsae olim a talibus viris subactae ac superatae sint, quam quod ipsae alias devicerint, praeclarius sibi ac gloriosius ducant. Quantam oportet gloriam fuisse vincientium, cum victi tot post seculis gloriantur? Eorum ego potissimum exemplis adolescentes, incitabo vos quotidie atque exacuam, neque ullum ex Aristotele praeceptum proferam, cujus non ex hac urbe plurima maximeque illustria exempla repetantur. Constitui enim, quando Pius optimus ac sanctissimus Pontifex, qui ipse omnis virtutis perfectissimum exemplar est, eum mihi honorem detulit, ut a me virtutis et officii praecepta vobis proponi atque explicari videretur, modis omnibus eniti, ut ea non arido, et inculto, et molestis implicato quaestionibus orationis genere prosequar: sed, quantum id quidem in me erit, florido, et ubere, et, quasi stellis quibusdam, ita petitis ex vetere historia exemplis

illuminato atque distincto. Peto autem a vobis, ut, si et in iis rebus, quas tractare institui, summam dignitatem inesse cernitis, et me nullis vigiliis, nullis laboribus, nulli denique rei parcentem, ut vestris commodis consulam, videbitis, industriam meam diligentia ac benevolentia vestra adjuvetis.

DIXI.

OECONOMIA

ET USUS HUIUS ORATIONIS.

ARGUMENTUM.

Isagogica, Philosophiam moralem laudans.

I. *Veteri consuetudine*) Exordium propteticum, quod licet commendationes professionum propter consuetudinem vilescant, et praeterea ipsa se res satis praedicet: tamen mori et amicorum consilio parere velit.

II. *Quocirca*) Propositio cum loco docilitatis.

III. *Primum igitur*) Confirmatio a quadruplici utilitate: 1. quod felicitatem spondeat, ubi collatio cum artibus quaestuosis, et cum medicina. *Quod si cui dubium*) 2. quod animum firmum praestet contra perniciosos morbos et affectus: ut metum, libidinem, avaritiam, luxuriam, ambitionem. *Nunc illud*

mihi etiam) 3. quod cetera bona hominis utilia faciat, quae alioquin noxae potius sint. *Neque vero non*)

4. quod reipub. plurimum commendet. Ubi testimonium platonium, et exemplum politicae Romanae.

IV. *Eorum ego*) Epilogus promittit fidem in docendo, et vicissim ab auditoribus stipulatur diligentiam.

Habes exemplum orationem formandi Isagogicam, et disciplinam aliquam commendandi ex insigni ejus usu. Ita juris doctrinam praedicare licet, quod iustitiae interpret sit: quod uniuscujusque vitae facultatibus, et famae consulat: quod rempubl. et omnes civitatis partes tutas praestet.

DE MORALIS PHILOSOPHIAE NECESSITATE,
CUM IN EA DOCENDA PROGREDERETUR.

ORATIO VIII.

Habita Romae VII. Id. Novemb. Anno MDLXIV.

Superiori anno, cum injunctum mihi Pontificis auctoritate munus obire inciperem, multa dixi de laudibus Philosophiae, cohortatusque vos sum quam potui diligentissime, si tranquillitatem vitae, si libertatem, si dignitatem atque honestatem, si salutem denique et vestram et publicam caram haberetis; ut, quae ars tranquillaret animos, quae eos a telerri-

ma vitiorum servitute in justam plenamque libertatem assertos, ad verum decus, quod in virtute positum est, traduceret, quae denique et singulos privatim et publice totas civitates conservaret, ejus in studium toto pectore, alia omni cogitatione posthabita, iucumberetis. Quam cohortationem meam etsi non praetervectam esse aures vestras, sed in animis plurimorum penitus insedissee vel ex eo probabiliter intelligi potuit, quod mihi postea ex hoc ipso loco Philosophiae praecepta tradenti satis frequentes assiduam operam dedistis: facere tamen pro meo erga vos amore non possum, quin vos hoc quoque tempore non adhorter tantum, sed obsecrem etiam et obtester, qui jam iter illud ingressi estis, ut constanter persequamini; qui nondum, ut id vobis, primo quoque tempore ingrediendum esse statuatis. Nulla enim vitae pars, nulla vivendi ratio, carere fructu, qui ex eorum, quae nos quotidie tractamus, cognitione percipitur, sine maximo incommodo potest. Magnam est, fateor, rerum naturalium principia causasque nosse; siderum caeterorumque corporum caelestium situs, magnitudines, intervalla scientia comprehensa tenere, praeclarum; illa vero etiam quam in haec inferiora vim habeant, quidque ad quamlibet multos annos affectura sint, sine ullo errore posse praedicere, prope divinum. Sed certe, quod ne illi quidem ipsi, qui ea se docere profitentur, negaverint, eorum, in quibus nostra exercetur industria, et fructuosior cognitio est, et perniciosior ignoratio. Itaque ut nos iis, qui abdita illa et retrusa tractant, et ingenii acumine, et doctrinae magnitudine, et rerum admirabilitate non in viti cedimus: ita ipsi nobis, nisi valde iniqui sint, ea, quae disputabuntur a nobis, et magis necessaria esse, et uberiores hominum generi fructus afferre fateantur necesse est. Nullus enim unquam, quod illa aut non teneret, aut etiam negligeret, minus propterea aut ignota, aut minus utilis patriae civis existimatus est: haec autem nos, quae adolescentum, quae constantis aetatis, quae senum officia sint, quaerimus; nos quid domi, quid militiae, quid a privatis, quid ab iis, qui cum imperio sunt, praestari debeat, disputamus; ex nobis intelligit pauper, quomodo tolerare inopiam, dives, quomodo uti divitiis debeat; a nobis quid inter patrem et liberos, quid inter virum et uxorem, quid inter fratres, cognatos, amicos, cives, quid denique inter omnes homines observari par sit, explicatur; nos fortitudinis, nos temperantiae, nos liberalitatis, nos iustitiae, caeterarumque virtutum vim atque naturam disputationibus nostris

patefacere atque illustrare conamur. Sine horum praeceptorum cognitione muta conticescet eloquentia; manca et mutila erit juris legumque cognitio; illa ipsa domina et regina artium Theologia animos requirit diligenti harum rerum tractatione praeparatos atque praecultos. Quae cum ita sint, quamcumque quis vitae viam ingredi parat, ita statuere debet, caeterarum Philosophiae partium cognitionem sibi et utilem et honorificam, huius plane necessariam esse. Sed sunt quidam perverso homines ingenio, qui causas, propter quas et ipsi a pulcherrimo studio abstineant, et ab eodem caeteros avocent, comminiscuntur. Partim enim communia et contrita esse dicunt, quae hie docentur, ut ad ea percipienda doctore nihil opus sit; partim non habere eam vim, ut ad virtutis studium excitent: cuius rei argumentum capiunt ex eo, quod innumerabiles et olim fuerunt, et hodie sunt, qui cum haec omnia se scire profiteantur, nequissime tamen et flagitiosissime vivunt. Quibus utrisque breviter respondere institui, et efficere, si possum, ut ii, qui ista temere jactant, cognoscant errorem suum: cumque se nihil dicere videant, sententiam mutent; sin minus, (nihil est enim difficilius, quam vincere pertinaces) certe quidem, ut ne alii stultitiae et malevolentiae plena eorum oratione moveantur. Primum igitur agamus cum istis, qui, ut ad cibos nimium dulces, ita ad disputationes nimium apertas et faciles nauseare se dicunt. Ex quibus libenter quaesierim: qui tandem fiat, ut, quibus rebus omnes ad alia studia invitari atque allici solent, iisdem se ipsi ab hoc studio averti absterrentque dicant. Certe enim, cum ea, quae docentur utilia et praeclara sunt, si eodem accedit, ut clara, perspicua, aperta, cognitu facilia sint, eo majores concursus ad eos, qui illa docent, fieri constat? Quid igitur cum illis agas, qui, quae res ad concilianda caeterorum studia plurimum valere consuevit, ea se ipsi tardari ac retrahi ajunt? Ego vero etiamsi praecepta virtutis quamlibet multis obstructa difficultatibus forent, laborandum tamen, et sudandum, et nunquam nisi eis cognitis ac comprehensis, conquiescendum putarem: nedum ea, quia, ut isti volunt, a quolibet non tardissimo neque inertissimo percipi possunt, mittenda aut minoris facienda censeam. An de rebus ad vitam nihil pertinentibus inter homines eruditissimos summa contentione disputabitur: in eisque, quia involutae, et prope innotabiles sunt, opera praeclare collocari videbitur; haec quae vitam omnem continent, ut nimis obvia et in medio posita, negligentur? Quanquam quid diutius ita disputamus, quasi eis concedamus, quod volunt, nihil hic doceri, quod non aut etiam vulgo notum sit, aut quivis sine doctoris opera facile

consequi possit? Ergo ille omnium, qui tunc erant, mortalium, ut creditum est, sapientissimus Socrates, qui nulla unquam alia de re, quam de virtutibus et vitiis disputavit, vulgaribus et satis per se notis in rebus spatium aetatis omne consumsit? Quid Plato? quid Xenophon? quid Aristoteles? quid caeteri suae quisque aetatis principes viri? Quid erat causae, cur tam multa in hoc genere scripta posteritati relinquerent, si nihil egregium, nihil exquisitum, nihil excellens, sed ea tantum, quae quilibet e populo satis per se intelligeret, litteris mandaturi erant? Videlicet, quia justitiam, fidem, temperantiam, liberalitatem omnes assidue in ore habent, neque quisquam est, ne ex ima quidem faece vulgi, quin se de ejusmodi rebus optime judicare posse confidat, idcirco nullam magnam eruditionem in eis cognoscendis sitam esse arbitrantur. Quod tamen longe secus est, interestque nimium quantum inter eos, qui tantum tenent nomina, et eos, qui ex eruditorum hominum scriptis ac sermonibus de rebus ipsis vere judicare didicerunt. Plena est exemplorum vita communis, ex quibus facile intelligi licet, quam saepe vulgus hominum in judicandis virtutibus vitiisque fallatur. Quod ni ita est, cedo causam, cur qui mimis, lenonibus, parasitis, adulatoribus plurima largiuntur, et suo et multorum judicio sint liberales; cur multi restricti, tenaces, sordidi, qui facilius patiantur sibi dentem unum ex ore excuti, quam nummum unum ex arca moveri, parsimoniae ac frugalitatis nomen ferant; cur tam multi ad audendum projecti et temerarii commendentur pro fortibus, tam multi timidi et ignavi pro cautis et consideratis praedicentur. Quid? Jurisconsultorum vigiliae in quo consumantur, quid spectant eorum labores, quae in re eorum acutissima exercentur ingenia, nisi ut videre ac dijudicare possint, quid in quaque re justum injustumve sit? Non igitur, ut nimium facilis, despicienda est ars ea, quae virtutum omnium vim naturamque pertractat, cum in una virtute cognoscenda videamus tam diu, tanta diligentia, ab hominibus summo ingenio praeditis laborari. Informavit quidem natura et impressit in animis nostris adumbratas quasdam virtutum et vitiorum omnium notiones: sed illae tantam vim non habent, ut quisquam eis fretus confidere debeat, se sine disciplina vere de rebus expetendis fugiendisque judicaturum. Quod si nos nihil aliud, nisi haec tam utilia, tamque salutaria quamlibet nudo et inornato dicendi genere traderemus; calumniari tamen nemo nos posset, nisi alienae nimis iniquus aestimator industriae, ut in rebus nimium pervulgatis et facilibus occupatos. Nunc cum et ad salubres animorum epulas condimentum sermonis, quantum

in nobis est, adhibeamus: et res suapte sponte pulcherrimas, tum praestantissimorum omnis aevi scriptorum testimoniis fulcire ac corroborare, tum insatiabili quadam veterum exemplorum copia exornare atque illustrare soleamus: tamenne inveniuntur, qui elevare labores nostros audeant, quaeque praestantur a nobis iis sudoribus, ac vigiliis, quarum ipsi nobis conscii sumus, ea quemlibet unum e multis ludibundum perficere posse contendunt? Qui si periculum facerent ipsi, quam non quarumlibet virium sit munus hoc ita, ut nos facimus, sustinere, et exsequi, fortassis, experientia edocti, minus de se e late ac magnifice sentirent, minus de aliis maledice contumelioseque loquerentur. Sed omittamus istos. Nescio enim quo modo factum est, ut de re dicere ingressus, de me plura quam volueram dixerim: quod ipsum ut facerem, quorundam me hominum, quos nominare nihil necesse habeo, iniquitas coegit. Difficilior cum eis luctatio est, qui negant, sermonibus nostris quemquam ad virtutem incitari: idque ex eo colligunt, quod saepissime contingit, ut qui optime loquuntur, pessime vivant. Nos vero si disceremus, eam in disputationibus philosophicis inesse vim, ut ex audientium animis vitia radicitus evellere, virtutesque eisdem ingenerare possent, merito ut vani atque inepte gloriosi reprehenderemur. Multas magnasque mercedis, ut ait Theognis, ferrent Philosophi, si, quemadmodum Circe herbis et cantibus suis homines statim convertebat in feras, ita ipsi suis sermonibus ex feris homines facerent, id est, homines ferarum simillimos ad virtutem a vitio, ad rationem a furore, ad humanitatem ab immanitate revocarent. Et tamen aliquid se aliquando ejusmodi effecisse Philosophiae gloriari licet. Producet enim Polemonem, ab infami vita moribusque perditissimis ad bonam frugem et ad severitatem, unica Xenocratis disputatione revocatum. Sed ut non peraeque in omnibus campis agricultura: ita non in omnibus animis Philosophia idem efficit. Illud quidem certe negari non potest, aut ullam omnino esse artem, quae medeatur animis, quae quanta sit in vitiis deformitas, quanta in virtute dignitas, doceat, quae ab illis avertat, ad hanc incitet; aut eum honorem Philosophiae potissimum essetribuendum. Quod autem objiciunt, plerosque Philosophorum factis dogmata sua evertere, neque ignem aquae magis contrarium esse, quam eorum mores orationi: ita enim loqui, ut vitio; ita vivere, ut virtuti bellum indixisse videantur: utinam tale esset, ut id nobis inficiari liceret. Est enim acerbissimum negare non posse, quod sit turpissimum confiteri. Sed quoniam iis, quae omnibus nota sunt, fidem abrogare velle dementiae est: non negabimus verum esse,

se, quod objicitur; tantum deprecabimur, ne propter hominum vitia res ipsa in invidiam vocetur. neve, quorum facta merito aversamur, eorundem sermonem immerito repudiemus. Ut enim quorundam ex Epicureis dogma reprehenditur, vita laudatur; sic horum vitam reprehendere, doctrinam amplexari debemus. Policletum insignem statuarum opificem tradunt librum de artificio suo edidisse, quem Canona, id est, Regulam inscripsit: quo libro omnia, quae in statua hominis fingenda observari conveniret, quae singularum partium minimarum, maximarum figura esset, qui situs, quae inter se proportio, subtilissime et accuratissime persecutus est. Eodem autem tempore statuam a se factam publice proposuit, in qua ea omnia diligentissime observata erant, ne quid praecipere aliis videretur, quod non ipse praestaret: quam statuam ipsam quoque Canona nominavit. Vellem eandem rationem Philosophi teneremus: neque tantum traderemus aliis praecepta, ad quae vitam suam dirigerent, verum etiam vitam nostram ad ea conformatam ostenderemus. Magna sine ulla dubitatione praeceptis nostris ex eo accederet auctoritas. Sed, quando id optandum potius, quam sperandum videtur, quod in frugibus, in foetibus arborum, in corporibus animantium, quibus vescimur, facimus, ut, resectis et amputatis iis, quae inutilia sunt, iis quae prodesse possunt, utamur; idem in hac genere Philosophorum faciendum est, ut, rejecta eorum turpi flagitiosaque vita, gravem severamque doctrinam non auribus tantum, sed multo magis animis combibamus. Non enim, si qui ex medicis cibo se et potu aliquando ingurgitant, eo illis continentiam praecipientibus, qui sapiunt, minus parent: sed illi quidem quid agant, non laborant, artis autem ipsius placitis et decretis obtemperant. Nam cum alicujus mores et praecepta congruunt ac concinunt, tunc aut utraque laudanda sunt, aut utraque vituperanda: cum discrepant et dissident: causa nulla dici potest, quin alterum retinendum sit, alterum rejiciendum. Horum a dictis facta ita distare constat, ut non caelum a terra longius distet; sunt autem facta turpissima: igitur sermones quibus ea ipsa facta damnantur, ac reprehenduntur, dignissimi qui audiantur. Atque ut medici, quo majorem auctoritatem arti suae concilient, solent interdum enumerare quosdam e praecipuis auctoribus disciplinae suae, qui, quod ita se comparant, ut praecepta sua non ostentationem scientiae, sed legem vitae putarent, diutissime saluberrimeque vixerunt: ita nos nihil, si volumus, impedit quamlibet multos Philosophos nominare, qui, quod decretis suis paruerint, quasque leges aliis proponebant, ipsi servaverint, merito sunt apud omnes popu-

los nunquam intermorituram gloriam consecuti. Illi fortassis nominabunt Hippocratem, Asclepiadem, Galenum: quorum primus usque ad annum centesimum quartum aetate proventus est; alter eo processit, artis suae fiducia, ut ausus sit cum fortuna sponsonem facere, ne medicus haberetur, si ullo unquam morbo tentatus esset, et victor cum ad extremam senectutem sine ullo morbo pervenisset, scalarum lapsu exanimatus est; tertius cum imbecilliori valetudine usus esset adolescens, ita eam arte correxit, ut ad septuagesimum annum pervenerit. Nos e Philosophiae castris ad repellendos ipsius vituperatores primum quidem in aciem educemus illud honestatis, illud modestiae, frugalitatis, innocentiae, fortitudinis, omnis denique virtutis specimen, et exemplar Socratem, qui ita locutus est, ut ex ejus sermonibus omnes quae postea consecutae sunt Philosophorum disciplinae fluxerint; ita vixit, ut hodie quoque nomen illius non hominis, sed integritatis et innocentiae nomen putetur. Cui succedet par illud nobile in eodem institutum Iado Xenophon et Plato: quorum uterque summam in dissimili genere eloquentiae laudem pari vitae gravitate cumulavit. Proxime hos Xenocrates: de cuius eloquentia dixit Polemon, de continentia Phryne; de frugalitate et contentione pecuniae Alexander; de fide et iustitia universus populus Atheniensis, qui eum, dicto publice testimonio, ad aras jurandi causa accedentem, una voce revocavit, ac jurare vetuit: parum sibi decorum ratus, tam spectatae fidei viro, nisi jurato, non credidisse. Inde aeternum Alexandri crimen Callisthenes, unoque verbo tota vetus Academia, et Lyceum, et illa non tam Myconis et Polygnotti picturis, quam Zenonis et Chrysippi disputationibus nobilitata porticus, quibus ex omnibus quasi virtutis et doctrinae officinis innumerabiles viri, incertum doctiores, an meliores, prodierunt. Agmen claudunt Epictetus, Plutarchus, Musonius, caeterique illi aetati suppare, quos ita philosophatos accepimus, ut iis, quibus cum vivebant, ad omnia recta et laudabilia non voce magis, quam exemplo praeirent. His copiis facile speramus fore, ut eorum, qui Philosophiam maledictis incessere audent, retundatur audacia. Qui si ita victi erunt, ut deinceps in nostrum se numerum aggregari velint, et in ejus ipsius, quam oppugnabant, castris stipendia facere incipiant, victoriam adepti erimus longe ei dissimilem, quam veteres Cadmeam nominabant. Illa enim et victori luctuosa erat, et victo: haec et victoribus erit laetitiae, et victis salutis. Sin, cum se fractos ac percussos videant, permanebunt tamen in eadem pravitate atque obstinatione animi, et, ut ignavi canes, Philosophiam, ad quam

propius accedere non audent, eminus allatrabunt: vos tamen, optimi adolescentes, quorum causa hic a me institutus est sermo, quibus mei labores serviunt, quorum ad utilitatem omnes mei conatus, omnes vigiliae, omnia studia referuntur, urgete constanter propositum: neque patimini, vos cujusquam sermonibus a suscepto studio abduci. In ea aetatis parte constituti estis, in qua et ingenium ad omnia percipienda docilius, et corpus ad tollerandos studiorum labores firmitus esse consuevit. Videte ut eam iis in studiis collocetis, quae vobis olim maximo et usui et ornamento futura esse cognoscitis. Atque ut obrectatoribus nostris arripiatis omnem ansam maledicentiae, connitimini, quantum potestis, ut virtutis et officii praecepta, quae ex me quotidie audietis, non tantum excipialis animo, verum etiam vita et moribus exprimatis. DIXI.

O E C O N O M I A E T U S U S H U J U S O R A T I O N I S. A R G U M E N T U M.

Continuatoria adversus Philosophiae practicae momos.

1. *Superiori anno*) Exordium causam ostendit, cur denuo hoc studium commendet.
11. *Nulla enim vita*) Contentio nis pars prima de necessitate hujus doctrinae: quippe sine qua nec vita hominum, nec disciplinae (ut eloquentia, jurisprudentia, ipsaque Theologia) constare possint.
Sed sunt) Altera pars moralem Philosophiam defendit contra duplicem calumniam. Una est, quod per se facilis sit, nec opus habeat magistro: quod argumentum, primum invertit: deinde refellit testimoniis Philosophorum, et contrariac experientiae, addito etiam de modo docendi oratorio:

Difficilior cum eis) Altera calumnia est, quod doctrina inefficax sit, ut in ipsis magistris pessime viventibus videre licet. Hic 1. vim doctrinae probat exemplo Polemonis: 2. deplorat malos quorundam mores: 3. negat hanc culpam esse disciplinae: 4. recitat exempla eorum quorum doctrinae vita responderit.

11.1. *Qui si ita victi*) Epilogus, missis calumniatoribus, adolescentes invitat ad constantiam, hortans simul, ut auditionibus vitam dignam agant.

Habes exemplum, disciplinam contra contemptum et arrosiones vulgi defendendi: itemque necessitatem ejus asserendi.